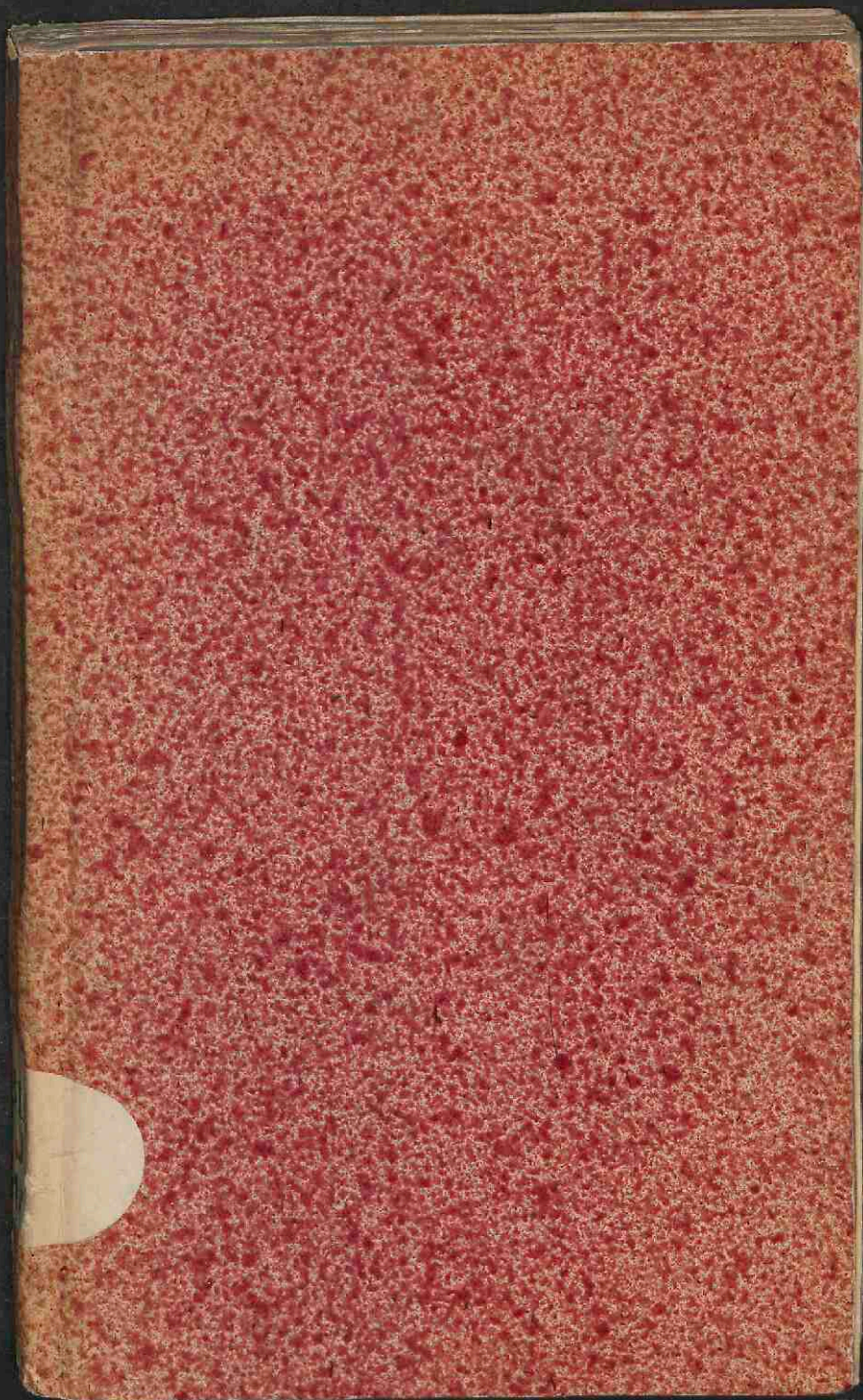




Nader berigt voor d'eenvoudigen, wegens het lezen der H. Schrifture in de moederlijke tale

<https://hdl.handle.net/1874/273654>



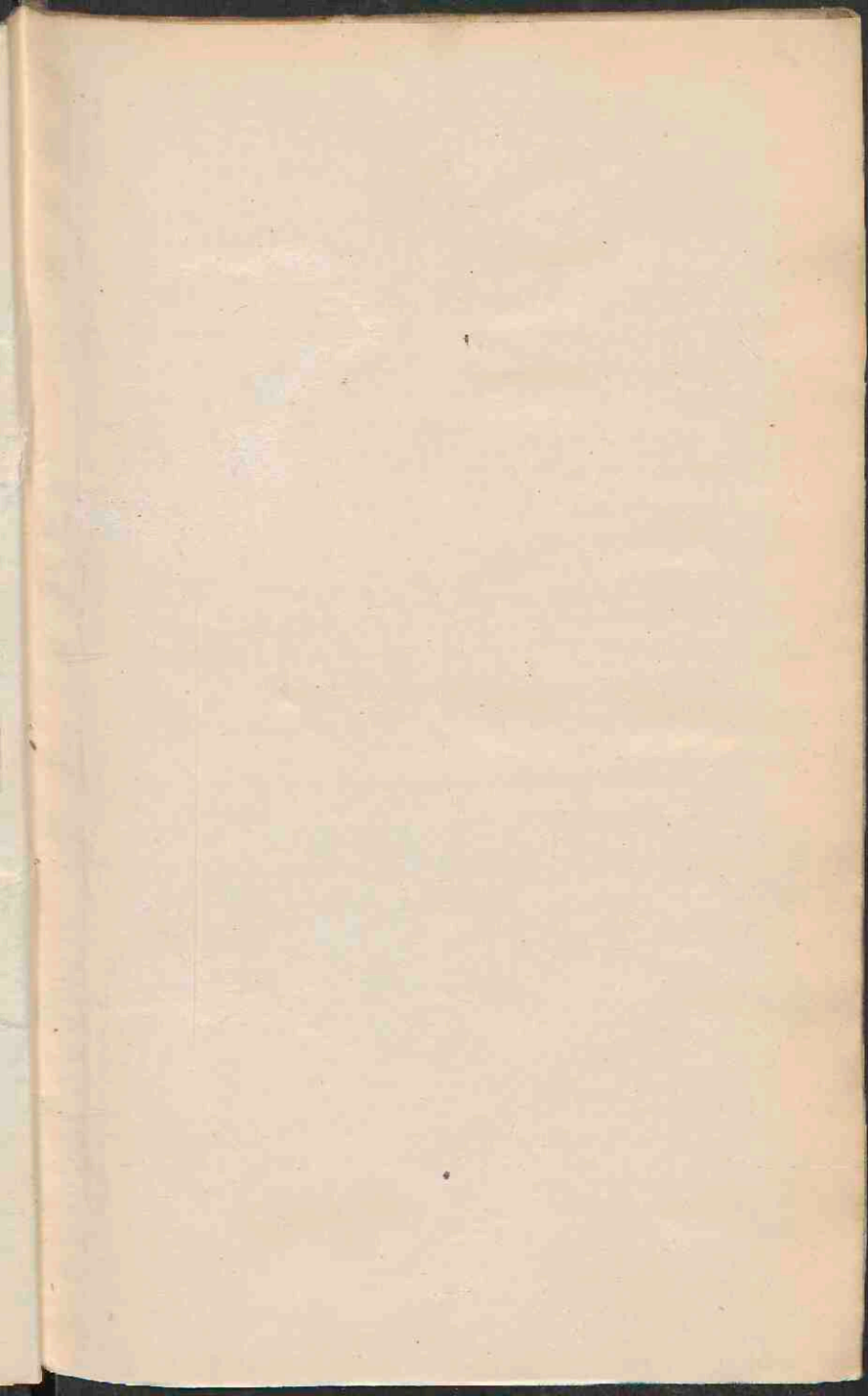
316

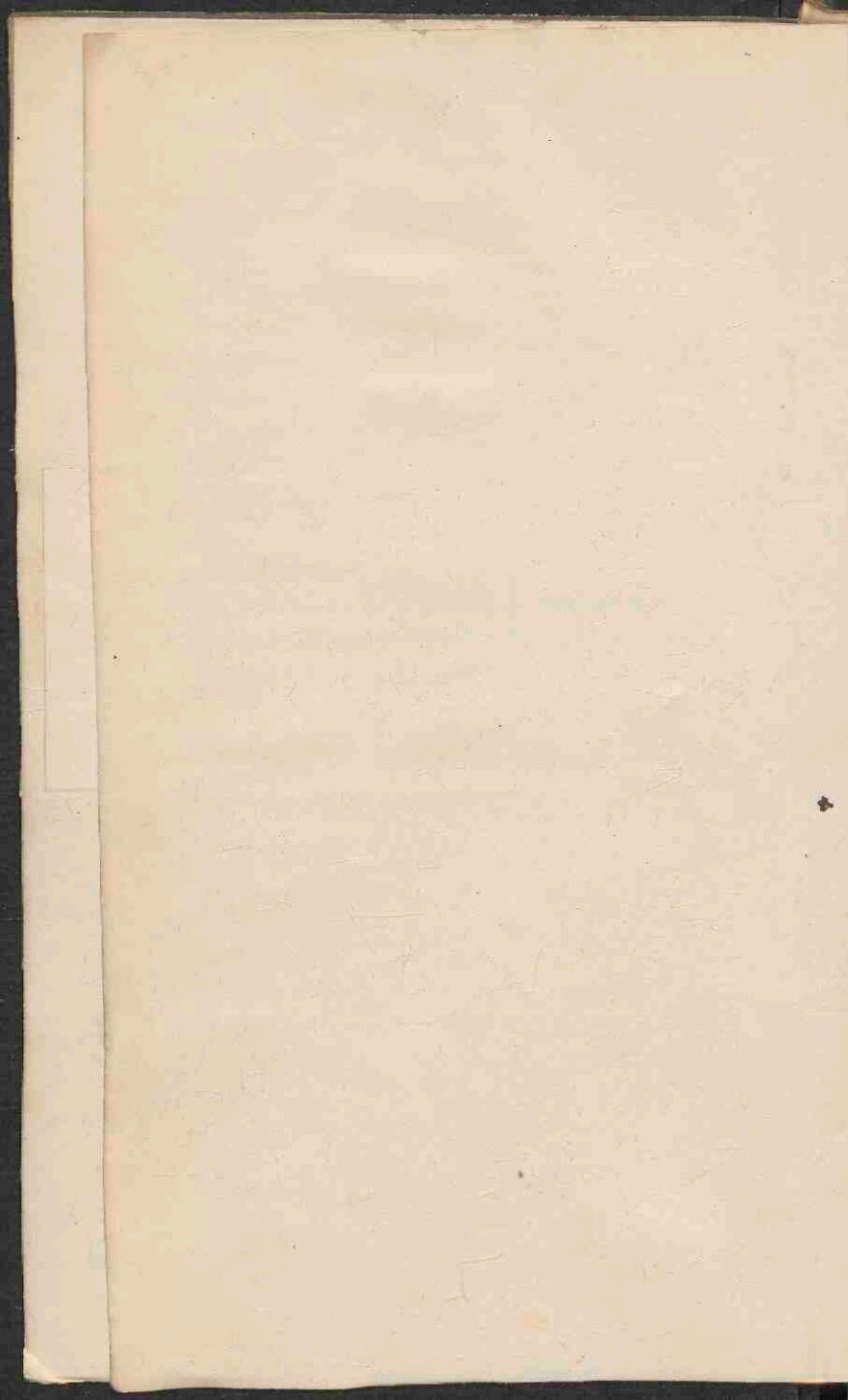
J

17

**CENTRALE OUD-KATHOLIEKE
BIBLIOTHEEK.**

Universiteits-bibliotheek, Utrecht.





316 717
NADER BERIGT

VOOR

D'EENVOUDIGEN,

Wegens het Lezen der

H. SCHRIFTURE

In de moederlijke tale.

Door A. v. S.



T' UTREGT.

M, DCC.

MADE IN GERMANY

1800

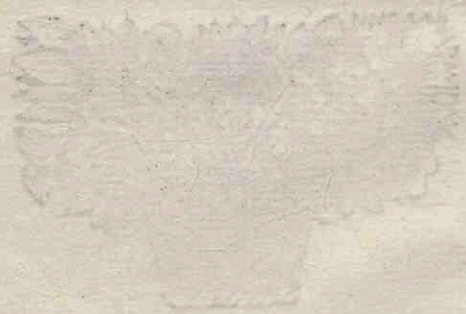
THE UNIVERSITY OF CHICAGO

Library of the

H. SCHRIEBER

of the University of Chicago

Box 412



UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY



V O O R R E D E N .

D'eendragt en de liefde onder de geloovige lidmaten der Kerke van *Jesus Christus* is een zoo heilzaam pand, zoo wenschelijk en dierbaar goet, dat de Heiland uit deze wereld tot den Vader gaende, ons geen beteren of waardigeren schat had na te laten: weshalven hy op zijne afreise, den genen welke *hy ten einde toe beminde*, zoo nadrukkelijk toesprak, en zeide: * *Ik laet u vreedena, en geef u mijne vrede.* En: † *Die is mijn gebodt, dat gy elkanderen liefhebt, gelijk ik u liefgehadt heb.* En voor hen tot den Vader spreekende: ‡ *Ik bid niet alleen voor hen, maer ook voor de genen, die door hun woord in my gelooven zullen: op dat zy alle een zijn, gelijk gy Vader in my, en ik in u, dat zy ook in ons mogen een zijn: op dat de wereld geloo-ve, dat gy my gezonden hebt.* Des kan't niet anders wezen, of de genen die door den Geest van Christus bezielde zijn, moeten met een gevoelig hertewee aengedaen, en door innerlijke droefheit getroffen worden, zoo dikmaels als die liefde en eendragt onder zijne belijders

A 2

en

* *Joan. XIV. 27.* † *XV. 12.* ‡ *XVII. 20. 21.*

en leerlingen gestoord of verhinderd word.

Sederd dat het onweer van de beroerten der voorgaende eeuw wat gestild was, en de Kerk des Heere in deze landen allengskens weder adem begon te scheppen, zoo begonnen ook de Katholijken den last hunner geestelijke ballinschap door de vertroosting der H. Schrifture op nieuw t'ondersteunen: voornamelijk naer dat hunne doorlugtige Herder, *Johan van Neerkassel* roemwaerdiger geheugenise, in zijne boeken op dit stuk in 't ligt gegéven, hen zoo hertelijk en nadrukkelijk daer toe aengemoedigd en vermaend had. De goede vruchten, die oogfschijnlijk onder onze Geloovigen uit het lezen van 't heilzaem woord van *Jesus Christus* opgesprooten zijn, en nog dagelijks voordspruiten, doen genoegsaem blijken, dat de heilige yver der Priesters, die op het spoor van den hooggemelden Bisshop voorgaende, het naerstig lezen der goddelijke Boeken den eenvoudigen aenprijzen, van den Hemel goedgekeurd en begunstigd word. En overzulks kan 't niet anders dan droefheit baren, als zy in 't betragten van een oeffeninge, die zoo heilig, zoo nut en zalig, zoo lofwaerdig en by alle d'Oudvaders zoo hooglijk en eenpaerlijk aengeprézen is, tegengesprooken, benauwd, ont-ruft, gequeld en beknibbeld worden: en dat door deze onverstandige beknibbelinge de zoe-te eendragt en lieve vrede in 't huisgezin van
den

den Heere *Jefus* beroerd en ontfchakeld word.

'T is zeker dat de bruidt van *Chriftus*, onze moeder de H. Kerk, nooit de gedagten gehad heeft van het lezen des woords van haren Bruidegom aen zijne kinderen te willen verbieden of befnoeyen: en dat zy door de voorzorge, in de voorige eeuwe omtrent dit lezen aengewend, niet anders beoogd heeft, als de misbruiken van die tijden te weeren en uit te fluiten: dat is, te beletten dat de Katholijken geen onregtzinnige vertalingen zouden lezen, nog ook aen 't lezen van Gods woord zouden vallen met die laetdunkende en verwaende inbeeldinge, als of zy van zelfs bequaem waren om het gene den Godsdienft en 't geloove betreft, daer uit te vinden, t' onderscheiden en te bepalen, zonder hunnen zin en oordeel aen de leere of verklaringe der H. algemeine Kerke t' onderwerpen. Dit gebrek was zeer gemein onder 't ligtgeloovig volk ten tijde der opkoomfte van de zoogenaemde Hervorminge, en in den aenvang der Scheuringe, die door dit middel aldermeest voordgezet en geftaefd wierd: 't welk dan de geestelijke Overigheit voor dien tijdt bewoog om te gebieden, dat de H. Schriftuer in de gemeine tale niet anders dan met verlof en goedvinden der Herders zoude gelezen worden. Dog hare meining is nooit geweest dit gebodt algemeen te maken: of, gelijk sommigen

zig schijnen in te beelden, over alle tijden uit te breiden.

De Kerk wenschte van toen af, dat de betere tijden, in dewelke men op het voorbeeld der heilige Vaders het lezen der H. Schrifture wederom vry en onbekommerd konde aenprijzen, mogten wederkeeren. En, geloofd zy Godt, die tijden zijn nu voor de Katholijken wedergekeerd: gelijk de hoogwaardige Bisshop, genaemd van *Kastorien*, ons ter plaetse, die wy flus in 't breede zullen aenhalen, duidelijc en plegtelijc verklaerd heeft. Zoo dat het, gelijk hy daer betuigt, met den geest, met den wensch, en met de meininge der H. Kerke gansch overeenkoomt, dat zy althans de heilige Bladeren met geen minderen yver en naerstigheit behandelen, dan zy ten tijde van den H. Johan Guldemon, en van d'andere Oudvaders gedaen hebben. Als de bovengemelde misbruiken vermijdt worden, is de Katholijcke Kerk zoo verre daer vandaen, dat zy iemand van hare kinderen in het lezen van de *Woorden des eenwigen levens* zoude willen stoorren of verhinderen: dat zy wel in tegendeel niets met meerder lust en genoegen aenziet, dan dat zy zig allenthalven met een onvermoeyde wakkerheit daer in bevljtigen: en 't is zoo baerblijkelijk dat die Herders en Leerers, welke dit lezen wederspreken of beletten, de regte bevattinge van haren geest op dit

dit stuk niet en hebben aengetroffen; dat zy reden hebben om op het oordeel Gods over dusdanigen handel met ernst te denken. Immers dit is zeker, dat de Kerk dit misverstand nimmermeer zal goedkeuren, zy die met den H. Johan Guldemonnd van gevoelen is, Dat * *d'onweetendheit der heilige Schrifture d'oorzaak is van alle onze ellende: en dat † het niet anders wezen kan, of iemand die gedurig en aendagtig de Schrifture leest, moet veele vrugten daer uit rapen.* Om nu niet te melden 't gene die H. Leeraer elders zeyt: Dat het de Vyand is onzer zaligheid, die de Christenen van het lezen der heilige Schrifture zoekt af te trekken.

Dog om naer deze voorreden te verklaren, wat ons nu bewoogen heeft om dit Geschrift aen den dag te geven: 't is om de rust en vrede te bewaren in de gemocderen der eenvoudige Katholijken, die nu met vrugt en genoeg het woord Gods lezen, en daer in mischien mogten ontrufft worden door 't lezen van een Boekje, onlangs door iemand in dit gewest uitgegeven, onder het opschrift van *KORTE ONDERRIGTINGE voor alle opregte Katholijken, voornamelyk in Holland, &c. aengaende het lezen der heilige Schriften in de gemeene tale.* Want de rest van den Tij-

A 4 tel,

* IX. *Preekred. over Kollos. III. † IIII. Preekred. over den armen Lazarus.*

tel, zoo wel als den inhoudt van het Boekje daer onder begreepen, slaen wy over: dewijl het buiten ons bestek is. Ook is de Schrijver, dien 't betreft, in wezen, en gelijk men zeit, vol van leven.

De Maker van die *Korte Onderrigtinge* wilt ons onbekend zijn. 'T is nogtans waerschijnlijk, dat wy van de zelve hand sederd eenige jaren nog verscheiden andere Twistschriften gezien hebben. Want hy maekt zig eenigins bekend door 't gebruik van zeker Nederduitsch woord, 't welk hy in een averegtsfe betekeninge opvat, en dat zoo gestadelijk en met zoo zonderling genoeg, dat men 't voor een kenteken van zijne Schriften zoude mogen aenmerken: 't en ware het ook gebeuren konde, dat d'een den anderen in dit wangebruik had nagevolgd. 'T is het woord **ONBESCHIEDEN**, waer van ik spreken wil. Hy schijnt te meinen dat *onbescheiden* zoo veel te zeggen is, als *onzijdig* of *onpartydig*. *Onbescheidenheit* is by hem een deugd, of lofwacrdige gesteltenis: en *onbescheidelijk* handelen, telt hy onder de zaken, die een vroom en opregt man wel voegen. Daer egter by de taelkundigen deze woorden geheel wat anders, jae iets 't welk daer verre van af is, en daer tegen strijdt, betekenen: gelijk wy voorhēnen nog elders opgemerkt hebben. *Bescheidenheit* is by ons een deugd, maer *onbescheidenheit* is 't gebrek

brek of d'ondeugd, die daer tegen aenloopt. Een *befcheiden* man betekent ons wat goeds: maer een *onbefcheiden* mensch noemen wy, een mensch die onbezadigd, reukeloos, los en ongetemd, meer met drift dan met oordeel te werk gaet: kortom *onbefcheidenlyk* handelen, is buiten 't fpoor van de reden loopen. Immers zoo bevatten wy het: en ik weet niet of iemand, die regt Nederduitsch geleerd heeft, andere denkbeelden aen deze woorden gehegt vind. Edog die Man verftaet het anders. *Klaet u oordeelen*, ONBESCHIEDE LEZER: zeit hy op 't einde der II. Afdeeling. II. DEEL. En zoo doorgaens. 'T gene wy voor een fmaednaem zouden opneemen, voegt hy den Lezer, dien hy vriendelyk begroet, voor een eernaem toe. Maer dewyl 't hem aldus bevalt, zullen wy 't zoo laten. Op *onbefcheiden* Schrijvers paffen ook wel *onbefcheiden* Lezers. Deze aentekening is anders in haer zelve van klein belang, en dient flegs om eeniger wijze te doengifen, van wat landaerd onze Onderrigter is: 't welk men ook anderfins uit de gebrooken en halfgefchaefde tale door 't geheele Boekje genoeg befpeuren mag.

Dog 't zy dan met des zelfs Schrijver zoo het wilt: 't heeft een Man in deze Kerke gevonden, die zijnen naem daer aen geleend, die het uitgegeven, en zig als voorftander van het zelve ingefteld heeft. Wy zullen alhier tot be-

vestinge der goede Katholijken vijf of ses Bemerkingen ter neder stellen, die onder Gods zegen bequaem en genoegsaem zullen zijn, om hen in het vreedzaamig lezen, mitsgaders in het ootmoedig en lieflijk bevroeden, der hemelsche woorden van onzen alwijzen Godt en Zaligmaker, en van zijne heilige Afgezanten, te versterken en te troosten: op dat zy zig door geen ongegronde Onderrigtingen van het benaerstigen eener zoo Christelijke en heilrijke oeffeninge immer laten afleiden of beletten. D'eerste Bemerking of Hoofddeel zal zijn over den oorsprong van't bevél van den Boekenlijst. II. Over 't gevoelen der Katholijken in Vrankrijk, rakende 't lezen der heilige Schriften. III. Over de vryheit der Katholijken in Duitschland, in het lezen van den Bijbel. Daer ook iets van Italien zal gemeld worden. IV. Over de Keizerlijke *Ordonnantien* in Nederland v. Over de verklaringe van den Bisshop van *Kastorien*. VI. Over het ligtvaardig veroordeelen van deftige Mannen. En VII. Over de vertalinge der woorden van *Paulus* I. Kor. xv. 10. *De genade Gods die met my is.* Laet ons alles op het beknoptste tragten af te handelen.

I. HOOFDDEEL.

Van den oorsprong des Bevels, gevoegd by den Lijst der verboden boeken. Uitweiding over de nuttigheit van dit Geschrift.

In het Boekje van Mijnheer *A. v. W.* nu Even gemeld, niet verre van 't begin, word gezeidt: Dat *G. Lindanus*, berugte Leeraar der *Leuvensche* hooge School, en doorlugtigste *Bischop van Ruurmunt*, in zijne *Provinciale vergaderingen* verklaarde, dat d' *Aanwijzer*, of Lijst der verboden boeken, was gemaakt, uit het *Oordeel van XIII.* der uitverkoorenste *Bischoppen*: en namaals door het gezag van alle de *Vaders*, die in de *Kerkvergadering van Trenten* waren vergaderd, goedgekeurd: zijnde ook zekere *Regelen en Geboden* allerwijzelykst voorgeschreven.

'T is waer dat het *Koncilie van Trente* aen sommige *Vaders* last gegeven heeft om t' overleggen, wat'er te doen stond omtrent verscheiden *strafvonnissen en boeken*, die of verdagt of schadelijk waren, en om het *H. Koncilie* daer van te verwittigen: gelijk wy onder 't opschrift *Van den Boekenlijst*, enz. in de laetste *Zittinge* lezen. Edog om andere *bemerkingen*, die onze zaek niet eigenlijk betreffen, nu voorby te slaen, is 't genoeg alhier aen te merken, dat de *Vaders* allcenlijk last geven om *verdachte en schadelijke boeken* te dempen, maer niet om
het

het lezen der H. Schrifture, in eenige tale te verbieden, of te bepalen: waer van hier in het minste geen gewag gemackt word. Want niemand kan oit zoo blind en buitenspoorig zijn, dat hy zig de gedagten zoude laten invallen, als of de H. Schriftuer, Gods geheiligt woord, in zijne heilige Kerke op de rolle der *verdachte en schadelijke boeken* konde gesteld worden. D' Onkatholijken die met veele vreemde en ongerijmde vooroordeelen tegen de Katholijke Kerke opgevoedt en ingenoomen zijn, zouden zig moogelijk diergelijke inbeeldingen kunnen te binnen brengen: maer 't zal noit in 't verstand van opregte Katholijken vallen, die den geest en den handel van hunne moeder wel beter kennen.

Schadelijke boeken zijn, die den geest van de wereld leeren, die bygeloovigheid behelzen, die de leere van 't Evangelie door quade uitleggingen ontfenuwen en verdrayen, die de reine en gezonde grondstukken van 't Katholijk geloove betwisten, en dwalingen tegen de leere der H. Kerke zoeken in te voeren. Ook moet men d'onregtzinnige vertalingen der heilige Schriften op den lijst der schadelijke boeken stellen: maer egter zig wel wagten ligtvaerdelijk op dit stuk zijn oordeel te vellen, en geen plaetse geven aen onwectende driften, die het gene regtzinnig is, niet zelden als onregtzinnig doen veragten en verwerpen. Om zul-

zulke boeken te verbieden heeft de Kerkvergadering van *Trente* last gegeven: maer niet om te verhinderen, dat de Katholijken Gods woord, zuiver en opregt vertaeld, elk in zijne tale, zouden mogen lezen. Zoo dat het vastblijft, 't gene *Pater Veron*, een braef Schrijver en geleerd *Jesuiet*, in de Voorreden van het nieuwe *Testament*, door hem in 't Fransch vertaeld, al overlang geschreven heeft: *Dat het Koncilie van Trente den Bijbel noit verboden heeft, nog ook zoodanig verlof om die te mogen lezen, gelijk sommigen althans nog aendringen, vereischt heeft: nog eenig verlof gegeven heeft om zulk verbodt te laten uitgaen, of om daer van te handelen.* Dat vermaerd gebodt dan, waer door het lezen der goddelijke Boeken in de gemeine talen, niet vooraltijd, maer voor een tijd, niet verboden, maer alleenlijk met verlof toegelaten word, is niet gemaekt door last, nog goedgekeurd door 't gezag van het *Koncilie van Trente*, maer door 't bevel en gezag van *Paus Pius IV.* om redenen in die verwarde tijden voorgevalen, maer nu geen stand nog plaetse grijpende. En dit zy genoeg van ons eerste hoofddeel.

Terwijl ik deze dingen schrijf, kooft my 't elkens een twijfeling in gedagten, of het ook al redelijk en dienstig is, dat men zijnen rijdt en arbeit, die men anders tot oefeningen van hoogere nuttigheit mogt aenleggen, be-
ste-

steede om het gene zoo meenigmael en ten o-
 vervloedt aangetoond is, gedurig van nieuws
 op te halen, zoo dikwijls als 't den eenen of
 den anderen in 't hoofd koomt, het verbroo-
 ken wapentuig weder op te rapen, en met de
 stukken een nieuwen strijd aen te regten. 'T
 gene terstond van *Pater Veron* met een woord
 gemeld is, was in het *Heiligdom ontflooten*
 al overlang wijdloopig aengetekend: alwaer
 die Schrijver zig met verwonderinge en met een
 zonderlingen yver aenkant tegen d'onbedagt-
 heit der genen, die het volk van het lezen der hei-
 lige Schriften nog durven aftrekken en weder-
 houden. In 't zelve Boekje als ook in de *Be-
 weerde Vryheit*, in de *Zendbrieven* en 't *Be-
 rigt* wegens het Geschrift van *Vader Alexan-
 der à S. T.* en in meer andere Boeken, is de-
 ze geheele zack zoo bondig opgehelder, en
 't lezen der H. Schrifture zoo door d'Oudva-
 ders, als door Schrijvers van deze latere tijden,
 daerenboven ook door kragt van reden, zoo
 kragtig aengeprezen, met overtuigende weder-
 legginge van al wat'er tegen mag opgeworpen
 worden: dat ik dit bemerkende, gedagten krij-
 ge om dit Geschrift te staken, en twijfele wat
 beter is, daer mede nu nog voort te gaen, of
 plotselijk af te breeken.

Waerlijk heeft het niet zijn bedenken in,
 of onze tijdt in 't beantwoorden van zulke
 Schriften al wel besteedt is, als wy bemerken
 dat

dat wy geen meester van dien tijd zijn, maer dat hy den Heere toekomt, tot wiens ere en dienst hy moet aengeleidt worden, niet alleen in goede, maer in de beste dingen? Misschien zal iemand ook niet zonder reden denken, dat men te veel agtinge voor die Schriften toont, als men ze vercert met een wederlegginge: en dat zy hier door als eenig aenzien krijgen, daer zy anders terstond van zelfs onder de donkere schaduwe der vergeetinge zouden vallen. Voords die eenvoudig is, en niet anders dan de waerheit zoekt, kan in d'aenstonds opgemelde Boeken volkoomen onderregtinge wegens de vryheit, nuttigheit en heiligheit der H. Schrifture vinden: dog die twistzugtig, bygeloovig en eigenhoofdig is, zal men te vergeefs tot onderwijzinge schrift op schrift aanbieden. Die onder den schoonen naem van gehoorzaamheit d'eigenzinnigheit voor zijne wet en regel houdt, hoe zeer gy daer uw hoofd mee breekt, zal door zulke geneesmiddelen beswaerlijk van zijne ziekte ontlast worden.

Deze redenen konden ons doen twijfelen, of 't niet beter was den arbeit van deze Verantwoordinge te sparen. Edog van den anderen kant bemerkende 't gene de H. *Augustinus* zeit, dat het goed is dat'er van de zelve zake verscheiden boeken verschijdenlijk geschreven worden: op dat de gene die door d'eene wijze, op welke de dingen verhandeld zijn; niet

niet geraekt word, door d'andere nog mag geraekt en verbéterd worden: zoo denk ik dat wy dan dit klein Geschrift, over deze stoffe nog mogen wagen: egter in dier voege, dat wy alleenlijk daer in verhandelen 't gene by 't voorverhandelde kan bygevoegd worden, of t'eenemaal ter zake noodig is, en dat zoo beknoptelijk als 't immers geschieden mag. Mits ook dat ik, wat my belangt, een voorneemen daer nevens voege, van het in 't toekomende hier by te laten beruften, hoopende dat geen noodzakelijkheid verhinderen zal dit goed besluit altijd te houden. Immers indien het nog mogt voorvallen, dat eenig boekje of geschrift, van den aard der *Korte Onderrigtinge*, een te-gengiftje scheen te vereischen: zoo dunkt my met onderwerpinge aen beter oordeel, dat'er niets bequamer zoude zijn, dan t'elkens op het alderbeknopste een deftige leerreden van eenigen Oudvader, met byvoeging van een spreuke twee of drie uit een Schrijver van gezag van deze tijden, zonder iets meer daer by, in het licht te geven. Door 't helder licht van die heilige en gezaglijke mannen zoude de nevel van alle opkoomende knibbelschriften terstond verdwijnen. De stoffe is rijk, en zal ons noit onbrecken. Wy zullen een staeltje daer van hier agter byvoegen. Nu laet ons eindelijk naer deze uitweidinge onzen weg vervoorden.

II. HOOFDDEEL.

Wat de Katholijken in Vrankrijk gevoelen van het lezen der H. Schrifture?

De vraag is niet, hoe verre of hoe algemeen het lezen der H. Schrifture in Vrankrijk onder 't gemene volk in het dadelijk gebruik is: hoewel de meenige duizenden der Schriftuerboeken, voornamelijk der nieuwe Testamenten, zoo van d'oude, als van de nieuwe Vertalingen, van *Leuven*, van den hoogwaardigen Heere *A. Godeau* Bischoep van *Vence*, van den Abt van *Marolles*, van *Bergen* in *Henegouwe*, van *Vader Amelot* Priester van 't *Oratorie*, van *Vader F. Veron*, en van *Bouhours*, beide *Jesuïeten*; en eindelijk van 't gene met zedelijke bemerkingen, door last van den Heere *Felix*, Bischoep en Grave van *Chaâlons*, *Pair* van Vrankrijk, te *Parijs* gedrukt is; zulks in dier voege te kennen geven, dat wy geen ander bewijs hier toe van noode hebben. Maer dit is de zaak of de vraag niet, wat de Katholijken in Vrankrijk doen: maer wat hen van de Bischoppen, Leeraers en Herders, geleerd en voorgehouden word, waer zy toe vermaend worden, en wat zy moeten doen om zig naer die

B

leere

leere en veermaningen te dragen.

De heilige Bisfchop Johan Guldemonde vermaende immers 't volk van *Konftantinopelen* genoeg tot het lezen der H. Schrifture: nogtans klaegt hy zeer, dat zy 't zoo weinig deden, gelijk wy flus zullen hooren. Alſchoon het zoo was, dat de Katholijken in eenige landen omtrent het lezen der heilige Schriften hunne pligt nalieten, zoude men daer uit befluiten dat het hen niet vry ſtond die pligt waer te neemen, wanneer zy immers door de Herders daer van niet afgehouden, maer ernſtig toe aengeleidt en genoodigd wierden? Dit geſchiedt in *Vrankrijk* met grooten yver. De Maker van de *Korte Onderwijzinge* geeft voor, uit *meenigvuldige getuigeniffen van verſcheiden Franſche Schrijvers* te kunnen aenwijzen, dat het verbodt van *Pius den IV.* ook in *Vrankrijk* plaats grijpt, en *onderhouden moet worden*: dog hy brengt 'er niet een van die meenigte voor den dag, en als of ſtout ſpreken bewijzen was, hy laet het by dat ydel pochen ſtillekens blijven. Wy zullen hem op dien trant niet navolgen, maer onze getuigen tegen zijn geblaes en verwaende opſtellingen kennelijk en duidelijk doen ſpreken.

Vader *Veron* hebben wy ten deele reeds gehoord. Hy ſtelt deze vrage voor: *Of'er eenig verlof, toelating of bezondere magt van noode is, ten minſte voor d'ambagtsluiden en*

de vrouwen, of andere eenvoudige geloovigen, om den Bijbel te mogen lezen: of wel dat het gemeine volk, ook zelfs de vrouwen, den zelve kunnen lezen, zonder daer toe oorlof van den Bischoep, of ook van den Pastoor of Biegtvader te verzoeken? En naer dat hy wel nadrukkelyk geklaegd heeft, dat dit gevoelen by d'Onkatholijken tegen de Kerke misbruikt, en 't volk daer door in de Scheuringe gestijfd en bevestigd word: naer dat hy ook onze Leeraers kragtelyk vermaend heeft, *dezen struikelsteen, daer d'eenvoudigen zig aen stooten, uit den weg te neemen*: zoo besluit hy, gelijk wy gezien hebben, dat het *Koncilie van Trente zoodanig verlof om den Bijbel te mogen lezen nooit vereischt heeft, nog cenig verlof gegeven heeft om sulck een verbodt te laten uitgaen, of om daer van te handelen.* Naer dat hy wijders bewezen heeft door een bondige sluitreden, die hier en elders, zoo wel als in Vrankrijk, moet gelden, dat het verbodt van den *Index* of Boekenlijst, waer over men nu nog geschil verwekt, en ons volk koomt ontruften, in dat Koningrijk geen plaetse grijpt, zoo verklaert hy duidelyk uit: *Dat ydereen onder 't volk aldaer den Bybel, door de Katholijken in het Fransch vertaeld, mag lezen: en dat hy door geene Kerkelyke wet of regel verpligt is om daer toecenig verlof te vragen.* Hy voegt'er wijfelyk en voorzigtelyk by, dat

in geval van bijzondere onweetendheit en fwakheit in 't geloove, de geloovigen zig op dit stuk aen de bestieringe hunner geestelijke Leidsmannen moeten gedragen, om alle gevaer te vermijden: dog dat'er buiten dit voorval, geen verbintenis is, om eenig verlofd, toelatinge, of bestieringe te verzoeken, tot het lezen der H. Schrifte, die door Katholijke mannen vertaald is: maer dat alle Geloovigen van jongs af aen, op het voorbeeld van *Timotheus*, door *Paulus* met lof geroemd, worden aengemaend tot deze lesfen. Dit is dan onze eerste getuigen. Edog wy moeten niet vergeeten op te merken, dat hy deze dingen schrijft in de Voorreden zijner Vertaelinge van het Nieuwe Testament, aen de Vergaderinge der Geestelijken van Vrankrijk opgedragen. Zoo dat men zeggen mag, dat de Bischoppen en aenzienelijke Kerkvoogden van die doorlugtige Vergaderinge zijne opdracht aenvaerdende, door hunne toestemminge ook zijne redenen en gevoelen bekrachtigd hebben.

De tweede Fransche Schrijver, die ons hier tot getuigen dient, is de Heer *Michiel de Marolles*, Abt van *Villeloin*. Hy heeft insgelijks eens en andermael zijne Vertalinge des Nieuwen Testaments opgedragen aen de hoogwaerdige en doorlugtige Bischoppen der Fransche Kerke: dewelke hy aldus aanspreekt: *Eerwaerdige Vaders, 't is grootelijks te hoopen dat*

uw volk uit deze Vertalinge vrugten trekken zal, indien gy hen wilt aenprijzen dezelve te lezen. Want wie kan loochenen of het is nut en zalig, dat het woord Gods hen voorgediend worde in een tale die zy verstaen kunnen: gemerkt hunne swakheit dikmaels uit geen andere oorzaak ontstaet, dan uit gebrek van dit geestelyk voedsel? En 't is gewisselyk de gemeine uitwerking van dit goddelijke woord, dat het de genen die het lezen, of die het aenhooren met de behoorlyke eerbiedigheit en ootmoedigheit, altydt beter maekt. 'T welk den Paus Johan VIII. certijds bewoog om een Vertalinge des Bijbels in de Slavonische tale, die omtrent het jaer DCCC. LXXX. door den godvrugtigen yver van een Vorst van Moravien gemackt was, aen te prijzen: Op dat, zeit hy, de Heer geloofd worde, niet alleen in drie talen, maer in alle talen, volgens het gene'er geschréven staet: LOOPD DEN HEE-RE, ALLE GESLAGTEN DER AERDE. En 't is ook zeker, Eerwaerdige Vaders, dat d' Apostelen, vervuld zijnde met den heiligen Geest, de grootdadigheden Gods in alle talen verkundigden. Want de gene die de drie voornaemste talen gemackt heeft, is ook d'instelder van alle d'andere, tot zynen lof en eere. Wyders moet men bekennen dat de Christelyke godvrugtheit op geen ander grondwerk, dan op het woord van JESUS CHRISTUS, ons door zijne roemwaerdige Leerlingen verkundigd, gebouwd is.

Aen den Heere van *Milletiere*, Raedsheer des Konings, die door het naerftig lezen en bevroeden der H. Schrifture tot de schoot Abt der heilige Kerke wedergekeerd was, en hem van *Villeloin* in't verbeteren en voltrekken zijner Vertalinge zeer geholpen had, betuigt hy vooraf, dat hy die *Vertalinge* gemaakt had op d'*Overzettinge van Erasmus*: die my docht, zeit hy, dat den zin van den Griekſchen text vry eerbiedelijk gevolgd had: en wiens werk door de *Leeraers van zijnen tijd* goedgekeurd, van den *Paus Leo x.* hooglijk geprèzen is. Daerom ſpreekt hy hem onder andere reden aen op deze wijze: Gy zijt wel overtuigd, Mijnheer, dat

„ Gods geſchrèven en ongeſchrèven woord de
 „ voedsame ſpijs is, waer door de Geloovigen,
 „ te ſamen met de Sakramenten, gevoedt
 „ worden ten eeuwigen leven. En de genen,
 „ die dit voedsel den Chriſtenen weigeren,
 „ als een heilige zake die men aen d'*Onheili-*
 „ *gen* niet en mag mededeelen, quetsen d'
 „ eerbiedigheit, die men aen de waerdigheit
 „ daer zy toe geroepen zijn, en aen d'*uitmun-*
 „ *tendheit* van hunnen ſtaet ſchuldig is: want
 „ daer is niets zoo ſtrijdig, dan een *Onhei-*
 „ *lig* en een *Chriſtenmenſch*. Ik zeg niet,
 „ *Mijnheer*, dat het niet ſomtjids dienſtig is
 „ het zelve te verbieden, aen de genen die
 „ het zouden mogen lezen of ook aenhooren, in
 „ wat tale het ook wezen mogt: gelijk ik wel
 weet

„ weet dat de Katholijke Kerk dikwijls zoo
„ gehandeld heeft, en nog handelt, door het
„ verbieden van de heiligste zaken, aen de
„ genen die zy slaet om ze te geneezen: en
„ die zy zelfs verbant om ze zalig te maken.
„ Edog dit raekt geen andere dan de genen
„ die ze openlijk misbruikt hebben: gelijk
„ sommige menschen die zig aen de wellu-
„ sten van de wereld overgeven, of eenige
„ quaedaerdige bothoofden. Alduslaet men
„ ook niet altijd het eeten en drinken toe aen
„ de genen die zick zijn, hoewel beide deze
„ dingen heilzaam zijn voor de gezonden.
„ Ik agt, Mijnheer, dat het eyeneens met
„ het goddelijk woord is: 't welk niet gevaer-
„ lijk is dan voor de genen die waerlijk on-
„ heilig zijn, maer niet voor d'ootmoedigen
„ en de kleinen, die gezond van geloove
„ zijn, alshoon zy geen Latijn verstaen, nog
„ kennisse van de grondtalen der heilige Boe-
„ ken hebben.

Maer in zijne Voorreden breidt hy zig we-
gens deze zake veel wijder uit: *D'algemeine*
Kerkvergaderingen, zeit hy, *hebben het lezen der*
heilige Boeken in gemeine tale noit verboden,
maer wel d'onregtzinnige Vertalingen van on-
wetende of quaedaerdige Overzatters. Hy
telt een overgroot getal van Bijbels op, die
van alle tijden in aller volkeren talen en spra-
ken overgezet zijn, veel te lang om hier te

melden. Dan gaet hy een meenigte van Oudvaders en Leeracrs aenhalen: *om in een zake van soo groot gevolg, gelijk hy spreekt, alwaer de vooringezooen inbeelding zoo veel quaeds veroorzaekt heeft, niet de minste twijfelinge over te laten.* Hy begint met den heiligen *Anselmus* Hoogbischop van Kantelberg, den heiligen *Thomas* van Aquinen, en den Leeraer *d'Espence*. Waer van de laetste over *II. Tim. III. 16.* aldus schrijft: *Hoewel de daden en 't leven der Heiligen wel geschréven zijnde, bequaem zijn om goede beweegingen in ons te verwekken: zoo is dit egter niets by het gene 't lezen der H. Schrifture zoude uitwerken, indien het niet met de behoorlijke naerstigheit en yver wierd waergenoomen: want Godt in dezelve spreekende met de godlievende ziele, laet aldaer den dauw zyner zegeningen met een zalige overvloedigheit nederdruppen. En elders. De godlijke Schriftuer is als een scherpe schijt die de ziele doortrest. Zy trekt af van het quaedt, en leidt aen tot het goedt. Zy baert in ons de liefde Gods: zy stort d'ootmoedigheit in 't herte: zy doet de godvrugtigheit daer in aenwassen, en eindelijk zy queekt de liefde aen tot alle deugden.*

De geleerde Abt merkt aen, naer den *H. Paus Gregorius*, dat de tael der heilige Schriften ligt en gemeinzaem is, en dat het gene daer op d'eene plaetse onder bedekte spreekwijzen ver-

verborgen is, op andere plaetsen duidelijc ver-
klaerd word: zoo dat'er niets van 't gene
noodfakelijc tot het geloove is, onder een
geheimen zin beslooten word, of het is daer
elders duidelijc in een letterlijken zin helder en
klaer te vinden. 'T welk *Johan E. Piek* van
Mirandula doet zeggen, dat'er niets aengena-
mer voor Godt, nog zoo dienstig voor een
Christenmensch is, dan dat hy de H. Schrif-
ten gestadig bladere, *De welke*, zeithy, een ze-
kere hemelsche kragt bevatten, die 't gemoedt
van den Lezer door een wonderlijc vermoogen
overvoert tot de goddelijke liefde: mits dat hy
dezelve zuiverlijc en ootmoedelijc behandelc.
Waer by wel te pas koomt het gene de Je-
suiet *Akosta* zeit: *De gene die de H. Schrifture*
met een zuiver gemoedt leest, zal meer vrug-
te doen, dan of hy de geheimenissen der zelve
door veele nitleggingen wilde ontdekken.

Dan gaet de Heer van *Marolles* voord, en
wijst aen nit den H. *Jeronimus*, dat Godt de hei-
lige Schriften ook aen het volk gegéven heeft:
dat d'Apostel *Paulus* zijne Brieven ook aen
het volk schreef: dat *Timotheus*, en andere
Heiligen geprézen worden, wegens dat zy van
jongs op in de H. Schrifture geoeffend wa-
ren. Hy toont wijdloopig hoe nadrukke-
lijc de hooggemelde *Jeronimus*, hoe *Augusti-*
nus en *Chrysostronus*, hoe *Gregorius* en *Ber-*
nardus, nevens de gansche rey der heilige Va-

ders de Geloovigen tot die heilzame oeffeninge vermaend hebben. 'T welk de Jezuïeten, *Koster* in zijn Handboek *I. H. Gregorius van Valence* in zijne Ontleedinge des Geloofs, de Kardinael *Robertus Bellarmijn* in 't *iv.* Boek van het Woord Gods *xi.* Hoofds. *Possevijn* in zijne Bibliotheek, en andere latere Schrijvers, ook toestemmen en bekennen. 'T waer te lang hier aen te halen al wat hy deftigs uit den boven gemelden *Johan F. Piek* van *Mirandula*, wiens werken met begunstinge van Paus *Leo x.* in 't licht gebragt zijn, ter zake invoert: waer uit blijkt wat gevoelen ook in die tijden, onder d'oogen en de goede gunste van dien beroemden Paus, wegens 't lezen der *H. Schrifture* geleerd wierd: namelijk *Dat alle d'oude Godgeleerden tot het lezen der heilige Boeken vermaenden: en dat de latere, als Johan Gerson, en meer andere, willen dat men zig met een groote neerstigheit daer in bevljigtige: te wecten, niet alleen de Priesters en de Geestelijken, maer ook alle slag van menschen, van wat staet of geleegendheit zy mogen wezen.*

De getuigenissen van den Heere *Nikole*, en van den Heere *Fleury* in zijne *Zeden der Christenen*, goedgekeurd door den beroemden en doorlugtigen *Bisshop van Meaux*: als ook die van *Vader Amelot*, en van den hoogwaardigen Heere *Godeau* *Bisshop van Vence*: zijn in onze voorgenoemde *Schriften*, meest

zeer

zeer langwoordig, vertaald en aengetékend: en 't zoude noodlooze tijdspilling zijn, dezelve hier wederom uit te schrijven. Die zegt tot waerheit heeft, kan ze daer gaen lezen.

De hoogwaerdige Heer *Felix*, Bisshop van *Chaâlons*, in zijnen Bevelbrief, voor het Nieuw Testament, 't welk met deftige zedlessen doormengeld, op sijn bevel gedrukt is, zeit: *Dat buiten twijffel een der voornaemste pligten van het Christelyk leven hier in gelegen is, dat men het heilig boek van 't Evangelie zonder ophouden voor ooge hebbe, om daer uit het voedsel onzer zielen, ende regels tot bestieringe onzes levens te neemen: en dat ook deze noodzakelykheit de Geloovigen in 't algemeen betreft, dewelke bequaem zyn om die zaligmakende waerheden naer den geest der H. Kerke te leeren: alhoewel'er de Herders en Leeraers nog veel meer toe verpligt zyn: dic hy daer toe dan hertelyk vermaent, besluitende egter zijne aensprake met deze woorden: Het zal ook goed zyn, dat gy de genen die onder uwe bestieringe leven, tot zoo nutte lézinge aenraedt, naer mate van hunne bequaemheit, en van de gesteltenisse in dewelke zy zig zullen bevinden om vrugte daer uit te trekken. Hoe verre is dat van den handel der genen, die de Geloovigen van Christus van die nutte lézinge wederhouden, verhinderen, afrekken, dezelve verbieden, en daer tegen roepen en schrijven!*

Nu

Nu moeten wy den Heere Bifchop van *Meaux*, die alleen konde genoeg zijn, om te betuigen, wat de Kerk van Vrankrijk over de zake in gefchil leert en vafhoudt, hier nog byvoegen. In zijne *Historie van de Veranderingen der Protestantfche Kerken*, VII. Boek N. LXIV. d'Onkatholijken van Engeland wederleggende, bevat hy zijne uitsprake kort en bondig in deze woorden: *Als het volk zig in de uitlegginge der H. SchrifTURE voegt naer de Kerke en naer hunne Herders, zoo koomen wy overeen, dat het lezen van dit goddelijk Boek niet anders dan zeer heilzaam konde wezen.* Aldus fpreekt hy zelfs van die tijden, als de Scheuring in Engeland onder Hendrik VIII. aenvang nam, wanneer 't gevaer van misbruik meeft te vreezen was, en 't verbodt aldermeest fcheen te pas te koomen: tot een duidelyk blyk dat ook toen het zelve niet algemeen konde wezen, maer allecnlyk voor de genen die in prijkkel waren, van 't woord Gods tot ontruffinge van de Kerke, en tot hun eigen verderf te misbruiken.

Wy konden 't hier by laten, dewijl het overtallig fchijnt iets meer aen te halen, om te bewijzen wat men in Vrankrijk onwederspreekelyk gevoelt over de vryheit van 't lezen der heilige Schriften: 't en ware wy 't gezag van den Kardinael van *Perron* tot overwigt nog wilden bywerpen: wiens gevoelen de Heer *Pel-*
lif-

Lisson, deftig Schrijver in de geschillen tegen d'Onkatholijken, en die zelf door een langdurige lézinge en bevroedinge der heilige en kerkelijke Boeken van Onkatholijk Katholijk geworden was, in een Geschrift genaemd, *Opmerkingen over het tweede Gedenkschrift van Mijnheer van Leibnits*, N. xiv aldus voordraegt en bekragtigt: Gy zult zeggen dat men 't lezen der H. Boeken t'onrecht aen het volk verboden heeft. De Kardinael van Perron zal u antwoorden, dat het als een broodt is, 't welk men den zieken ontneemt, om het hem weder te geven, als zijne heete en quaedaerdige koorts zal over zijn. Heb een weinig geduld: dit verbodt, 't welk voor een tijdt tot de goede tugt behoort, maer geen vastblijvend leerstuk maekt, zal niet altijd dueren. De tijdt zal eens koomen, en hy is nu alreeds verscheenen, dat de boeken der heilige Schrifture in de handen van al het volk zullen gezien worden. Hoort gy wel, 't verbodt mag niet altijd dueren? Wy moeten d'onverstandige Geneesmeesters niet navolgen, de zieken en de gezonden niet op eene wijze handelen. Het heilzaam broodt moet den kinderen niet onthouden worden, als zy bequaem zijn om voedsel daer uit te neemen. Hier toe word geen geleerdheit, nog hoog vernuft vereischt: maer ootmoedigheid, en zuivere liefde tot de zalige lessen van den Geest der waarheit. Zoo lang

lang *Augustinus* door weetenschap en kunstige welspreekendheit opgeblazen was, voor zijne bekeeringe, had hy geen smack in de heilige Boeken: maer als hy in *Christus* nederig en klein geworden was, vond hy zijn rein vermack daer in. Laet ons dan, Broeders, d' eenvoudigen niet onbequaem agten, om het woord van *JESUS*, 't woord der zaligheid, 't woord des eeuwigen levens te behandlen: maer ons verblijden dat wy zoo gelukkige tijden mogen beléven, dat de boeken der heilige *Schrijfture* in de handen van al het volk gezien worden, en daer over eendragtelyk den Heere danken.

III. HOOFDDEEL.

Hoedanige vryheit de Katholijken in Duitschland in het lezen der H. Schrijfture gebruiken? Ook iets van Italien.

Lact het my gcoorlofd zijn dit Hoofdstuk te beginnen met de Lesse die wy heden in den heiligen Dienst uit den Brief van *Paulus* aen die van *Romen* xv. H. lezen. *Al wat 'er geschréven is, is tot onze leeringe geschréven: op dat wy door de verduldigheid, en de vertroostingeder Schrijfturen, hope zouden hebben. De Godt der verduldigheid en der vertroostinge geve u, dat gy al eens gezind zijt onder elkanderen,*
vol.

volgens Jesus Christus: op dat gy eendragtig met eenen mond moogt verheerlijken den Godt, en Vader onzes Heere Jesus Christus.

Dat de Katholijken in Duitschland geen ander gevoelen over de vryheit van het lezen der Bijbelschriften dan in Vrankrijk hebben, zullen wy door de heldere getuigenissen van drie *Jesuïeten*, voorheen by ons in een Latijnschen brief van 't jaer M. DC. XCI. en elders aengetékend. D'eerste is de geleerde *Serarius*, die van de Katholijken in Duitschland sprekende, aldus duidelyk en regt uit betuigt: *Wy zien dat de Bischoppen, Herders en Biegtvaders, niet alleen niet en berispen de genen die de Duitsehe Vertalingen des Nieuwe Testaments van Ekkius of Dietemberg lezen, zonder dat zy daer toe verlof gevraegd hebben: maer dat zy zulks ook t'eenemaal goedvinden, en hen daer over prijzen.* Zoo spreekt die Vader in 't III. Vraegstuk van het II. Hoofddeel der Bijbelsche Inleidingen.

De tweede Schrijver van 't zelve land en geestelyk Gezelschap, wiens naem niet onbekend is, want wie heeft Layman niet hooren noemen? Deze Schrijver, zeg ik, geeft zijne uitsprake dus kort en helder: *Het verbodt, dat de Geloovigen den heiligen Bybel in de gemeine tale, zonder verlof van den Bischop of van den Geloofsonderzoeker, niet en zouden mogen lezen of hebben, is in deze onze gewes-*
ten

ten in geen gebruik, of, niet aengenoomen. 'T is in zijne Zedenleere 1. Deel xv. Hoofdstuk N. viii. dat hy dit te boek stelt. En hoewel wy in het stuk van zedenleere op Vader Layman niet en zouden aengaen, of niet veel staet maken op het zeggen van Schrijvers van zoodanig gewigt en agtinge: egter kan hy ons hier tot een goeden getuigen dienen van het gene in zijn land omging en in gebruik was, voornamelijk by de genen die ons volk alsnog de vryheit van het Bijbellezen willen betwisten: en te meer, nadien hy zijne getuigenisse met de bovengemelde van *Serarius* bevestigt.

De derde *Jesuiet* is Vader *Nikolaes Schaten*, mede een Hoogduitscher, in zijn Boek genaemd, *Karel de Grootte, Keizer der Romeinen, en Koning van Frankrijk, Roomsckatholijk*. Hy wederleit aldaer in't 1. Bock, in de Verhandeling van de Grondstukken des geloofs, II. Hoofddeel, een Lutheraen: en hy vraegt hem af, indien ons volk den Bijbel niet en mogt lezen, *Waer toe dan diende de Hoogduitsche vertaling die'er al voor Luither was? Waer toe de gemeine Overzetting van Dietenberg? Waer toe die van Ulenberg, die by ons, zeit hy, in een yders handen is? Waerom heeft d' Arschbischop van Ments den Bijbel, onlangs in Duitsch vertaeld en op nieuw gedrukt, in het ligt gegeven.* Dan haelt hy ook aen het gene wy terstond uit *Serarius* gemeld hebben. En einde-

delijk wijst hy zijne wederparty mannelijk en rustig af in dezer voege: *De borgers van Paderborn*, zeit hy, *en alle d' inwoonders van het Bisdom*, lezen by ons den Bijbel al zoo vry, als by u *Lutheranen en Calvinisten* gedaen word: dog alleenlijk van opregte overzettinge, en die met geen ketterije besmet is. En terwijl gij ziet dat zulks in *Nederland*, en door geheel *Duitschland* geschiedt, wat onbeschamedheit van liegen gaet u over, dat gy durft schrijven en roepen by 't gemeine volk, dat het lezen van den Bijbel den *Katholijken* verboden is?

Laet dit dan aldus aengaende *Duitschland* door den mond van drie getuigen genoeg bevestigd zijn. Anders zouden wy den overzetter der Vertalinge van *Ments*, dien van den *Poolschen* Bijbel, op bevel en met goedkuringe van den *Paus* vertaeld: waer van by *Posselij* op 't woord *Jacobus Viecius* gemeld word: en moogelijk meer andere *Jesuïeten* hier kunnen bytellen.

Wat *Italien* belangt, wy hebben reeds gehoord dat een vermaerd Schrijver, ten tijde en met believen van *Paus Leo X.* aldaer verklaerd heeft: Dat het lezen der heilige Schriften altijd in de Kerke is aengeprezen, niet alleen voor *Priesters en geestelijke personen*, maer ook voor alle slag van menschen, van wat staet en gelegendheit zy mogen wezen. 'T is wel waer dat hy dit voor den tijdt van den bewusten

Regel schreef: dog ondertusfchen blijkt hier uit, dat het naderhand opkoomende bevel van dien Regel, volgens den geest en de leere der Roomfche Kerke, niet anders zien kan dan op de misbruiken, en geenfins mag misduidt worden om aen de goede Geloovigen te verbieden, het gene de heilige Paulen en Lee-raters van die Kerke hen al van ouds zoo her-telijk hebben aengeprézen.

Wat zal ik wijders melden van d'Italiaen-sche Overzettingen der H. Schrifture, door Jakob de Voragine Arfchbifchop van Genua, en naderhand door Malherbe Benediktijner Abt, of andere Vertaelders opgesteld? Waer toe zouden zy dog gemackt zijn, dan om van de genen, die geen Latijn verftaen, gelézen te worden? De gemelde Abt geeft zijn doelwit en beweegreden openlijk genoeg te kennen, zeggende dat hy dit werk ondernoomen heeft, *OM de niet kleine, maer wel groote en zalige nuttigheit, welke de Katholyken, die liefhebbers der eeuwige goederen zijn, daer uit ftonden te halen.* *CONSIDERATA la non puoca, anzi magna & salutifera utilità, che ne conseguirebbono gli Catholici, veri amatori degli eterni beni.*

Dog om iet naders en van verfcher geheu-geniffe hier by te voegen, d'uitmuntende Kar-dinael Johan Kafimir Denhoff, Bifchop van Cefene, in zijne Herderlijke Onderwijzinge
over

over het Sakrament van Penitentie, niet lang geleeden in het ligt gebragt, ziet het als een oorzaak der hedendaegsche wanzeden aen, Dat men de rechte bevattinge van het Christelijk leven verlooren heeft: om dat zy niet meer gezogt word in de H. Schrifture, alwaer zy getrouwelijk door den H. Geest afgetekend te vinden is. *ESSERSI perſa l'idea del vivere Chriſtiano, per non cercarſi più queſta nelle Sagre Scritture, dove ſi trova fedelmente delineata dallo Spirito Santo.* Zoo ſpreekt hy in de Voorēden, of in zynen Zendbrief aen de Herders en Biegtvaders van zyn Biſdom. Dog op dat wy niet en denken dat dit alleen op de Leeraars ziet, en dat hy niet en zoude goevinden dat ook andere menſchen het woord Gods lezen, zoo beveelt hy zelfs aen de Biegtvaders, dat zy den genen die weinig wezen of gevoelen van Godsdienſt toonen, onder andere oefeningen ook het lezen van het woord Gods tot Penitentie zullen opleggen. *IL LEGGERE, o l'udire la parola di Dio.* Zoo verre is 't van daer dat die Biſchop, en Kardi-nael der Roomsche Kerke, het lezen der goddelijke Boeken, als het met een godsdienſtig gemoedt gedaen word, ook aldaer voor het volk ongeoorlofd zoude agten.

IV. HOOFDDEEL.

Van de Keizerlijke Ordenantien of Bevel-
brie.

*brieven in Nederland, wegens het lezen
der Heilige Schrifture.*

Onder andere werktuigen, die tot het ondermijnen van 't lezen der goddelijke Bocken onder het volk door sommiger woc- lende driften worden aengevoerd, vinden ook de Keizerlijke bevelbrieven hunne plaetsc. De hoogberoemde Keizer, en Koning van Spaen- jën, Karel V. als Opperheer der Nederlan- den, heeft op dit stuk in den eersten ophef der Scheuringe eenige bevêlen rakende dat le- zen doen afkondigen. Edog vermits de be- vêlen der Vorsten en wereldlijke Magten om- trent de pligten van den Godsdienst, als zijn het gebruik der Sakramenten, het lezen der heilige Schriften, en diergelijke geestelijke oefeningen, niet anders mogen aengezien worden, dan als uitvoeringen der Kerkelijke wetten en tugtregels: en dat die Keizerlijke bevelbrieven gegêven zijn, alcer men nog ee- nig besluit deswegens in de Kerke gemaakt had: zoo volgt dan zekerlijk, dat dezelve op wat anders moeten gezien hebben, als men nu wel zoude willen voorgêven. En omderzel- ver oogmerk niet verder op te zoeken, kun- nen wy 't in 't gene de Schrijver der *Korte Onderrigtinge* van die Bevelbrieven zelf in- voert, duidelijc genoeg bemerken.

In d'Ordenantie van 't jaer M D L. verbiedt

de

de Keizer het verhandelen en twisten over de Schrifture, zoo in 't heimelijk als in 't openbaer: of die aen anderen voor te lezen, of uit te leggen, 't en zy het ten minste Godgeleerden zijn, goedgekeurd in eenige Hoogeschoole, die zulks onderneemen: en dat met bedreiginge tegen d'overtreeders van als muitmakers, en verstoorders van den lande, en van de gemeene rust, met de doodt te zullen gestraft worden.

Maer wat raekt dit het eenvoudig lezen der H. Schrifture onder de Katholijken? Immers niet in het alderminste. Wie heeft oit zoodom en onverstandig geweest, dat hy 't enckel lezen van den heiligen Bijbel zoude uitkrijten, als een werk van muitmakers, en verstoorders der gemeene rust van den lande: en 't welk men op lijfstraffe zoude kunnen verbieden? Wie heeft oit in zijne gedagten laten koomen, dat men van 't getal der Godgeleerden, en in eenige Hoogeschoole goedgekeurd moet zijn, om het Evangelieboek te mogen lezen? Waerlijk die de willekeuren van Keizer Karel zoo onbedagtelijk tot hun oogwit misbruiken, denken niet hoe zeer 't ontzag en d'eerbiedigheit, welke zy dien wijzen Vorst schuldig zijn, hier door benadeeld en gequetst word. De zaek is te flegt om wederleidt te worden, en die ons met zulke Ordenantien voor den dag koomen, behooren zelf wel beter te weeten. Waerom doet men die dan

gelden in een zake, daer zy ter wereld niet te pas koomen? By gebrek van wat beters, tragt men zijne pijlen van alderhande hout te maken. Want, met een woord gezeidt, deze bevêlen, gelijk yder woord van der zelve inhoudt baerblijkelijk te kennen geeft, zien alleenlijk op de nieuwe Leeraers van die rampzalige tijden, die onder de Geloovigen inkroopen, en door 't verhandelen en twisten over de *Schriptide*, zoo in het heimelyk als in 't openbaer, door het voorlêzen, uitleggen en misduiden der zelve, d' eenvoudige menschen van 't geloove, en van d' eenigheid der H. Kerke zogten af te leiden, en tot hunne gemeenschap over te halen. Zy zien op een deel menschen van jeukerige ooren, en van onweetende laeddunkendheit, die onderschijn van Hervorminge hun eigen belang en ongebonden levenswijze zogten te begunstigen, en zig derhalven ligtelyk lieten bepraten en verlokken. Maer zy raken geensins de Katholijken, die naer den geest van de Kerke tot hunnen troost en stigtinge de H. *Schriptide* lazen.

Het Plakaet van 't jaer MDXXIX. zag ook op geen andere, dan op de genen die zig aen de nieuwigheit vergapende, voor Hervormers van de Kerke op 't tooneel quamen, en door middel van nieuwe vertalingen, en eigenzinnige uitleggingen van den Bijbel, hunne rolle

te poogden uit te speelen : nog 't is niet anders aengeleidt , dan om zoodanige vertalingen en misduidingen te weiren. Want dat men de goede en regtzinnige Vertalingen zelfs ook in voorige tijden nooit afgewézen heeft, blijkt uit d'oude Leuvenfche Overzettinge, uit de Vertalinge des N. T. door *Franciskus Kosterus* uitgegeven, en uit meer andere.

Wat het ander Plakact, namelijk van 't jaer MDXXVI. belangt, 't is zoo klaer als de heldere zon op den middag fchijnt, dat het geen anderen beoogt, dan de genen die *de dwaalingen* dier tijden opperden en voordqueekten, niet door het eenvoudig lezen der H. Schrifture, maer door dezelve *naer hun gering verstand uit te leggen* : en die andere menschen door dat lokaes ligtelijk verleidden. 'T besluit van d'Ordenantie is : *Dat niemand zig zal laten vinden in eenige vergaderinge buiten de gewoonlijke tijden en plaetsen : om daer het Evangelie, de Brieven van den H. Paulus, of andere boeken der H. Schrifture te lezen... of eeniger wijze daer van te spreekken, of te handelen* : namelijk in zoodanige afgezonderde vergaderingen, als de Nieuwgezinden in dien tijd pleegen aen te leggen.

Zeker die anders niet heeft in te brengen tegen 't heilig en aloud gebruik van 't lezen der heilige Boeken, voor het volk van onze tijden en landen, dan zoodanige Bevelbrie-

ven, die althans de Katholijken nog in 'tkort nog in het lang betreffen, doet al t'openlijk blijken hoe slecht het met den voorraedt zijner bewijsstukken gesteld is. Als men zoo kommerlijk en armoedig voor den dag komt, en zoo verkerde wapenen bézigt om goede dingen te bestrijden, wat doet men dog anders dan zijne eigen naektheit ten toon stellen? Ay dog, lieve Broeders, laet ons elkanderen met geen onnutte twistredenen het hoofd moede maken. Waer toe de menschen, die niet beter weeten, aen het oor geeld met Bevelbrieven, eestijds tegen d'afvalligen en tegen d'Onkatholijke leeraers gemaekt, als of die aengeleidt waren om d'onderdanige en gehoorzame kinderen der Katholijke Kerke het lezen der H. Schrifture te verbieden? Het twisten, mishandelen en eigenzinnig uitleggen van Gods woord, en diergelijke onrustige betragtingen, strekkende om zig en anderen tot scheuringe en verdeeldheit aen te zetten, worden door de gemelde Bevelbrieven gestuit en verbooden. Nu dat zoodanig misbruik der gewijde Schriften verdient tegengegaen en belet te worden, is immers een zaek waer in wy alle eendragtelijk overeenstemmen. Laet ons dog niet min hier in eensgezind zijn, dat men het godvrugtig lezen en bevroeden der zelve den Geloovigen met ernst en yver behoort aen te prijzen.

Franciskus Kosterus, Priester van 't Gezelschap der Jesuïeten, die 't Nieuwe Testament, met eenige verbeteringen in de Vertalinge, en met uitleggingen, in het jaer MDCXIV. t' Antwerpen heeft aen den dag gegeven, beantwoord in zijne Voorredén de genen die zijn werk mogten tegenspreken, betuigende dat terwijl d'Onkatholijke leeraers het volk met hunne nieuwe vertalingen en uitleggingen van Gods woord zoeken te verleiden, wy niet en moeten stilzitten, maer de Geloovigen door goede overzettingen, en regtzinnige verklaringen, in 't geloove en in d'eenigheit der H. Kerke tragten te bevestigen. Wijders betuigt hy dit Nieuwe Testament uit te geven met goedvinden en believen der geestelijke Oversten: gelijk het ook *uit bevel van den Apostolischen Stoel* door verscheiden Hoogleeraers te Leuven overzien en onderzocht, en vervolgens goedgekeurd is, ook met toestemminge *der wereldlijke Oversten*: tot een overtuigend bewijs, dat het hunne meining niet en was, het lezen van dit heilig Boek door hunne Plakaten geheel en al te verbieden; maer enkelijk het misbruik der onweetende *en onbevestigde menschen*, daer de H. Apostel *Petrus II.* Pet. III. 16, van spreekt, te beletten.

Wel is waer dat die Vader ter zelve plaetse vermaent, dat het elkeen niet en betaemt

de H. Schrifture te lezen, als'er reden is om te vreezen dat zy die naer hunnen eigen zin, en tegen de leere der algemeine Kerke mogten misduiden: maer hy geeft ook duidelyk genocg te kennen, dat zy zulks vryelyk moogen doen, wanneer die vrees geen plaetse heeft: zonder dat hy dan, ook in die tijden, van eenig verlos hier toe te vragen gewag maekt. Zoo moet hy ook verstaen worden, als hy op d'Evangelische woorden Joan. v. 39. *Onderzoekt de Schrifturen*, zeit dat het een dooling is te leeren, *Dat alle man behoort de Schrifturen te lezen, ende de waerheit daer in t' onderzoeken*: namelijk elk op zijne eigen hand, en zonder noodige onderwerpinge aen 't oordeel en den zin der Kerke. Want over de woorden van Philippus tot den Moorschen kamerling Handel. viii. 30. *Meint gy dat gy ook wel verstaet het gene gy leest?* geeft hy zijne meininge volkoomelyk te kennen, als hy regt uit en zonder eenige bewimpelinge aentekent tegen d'Onkatholijken: *Dat het niemand verboden word de H. Schrifture te lezen, als hy dat profijtelyk doet, te weeten, die niet uitleggende naer zijn goedduncken, maer die verstaende naer d' uitlegginge der H. Kerke, die ons haren zin verklaert door Philippus, dat is, door geestelyke Leeraers, ons daer toe van haer gezonden.*

Ik heb dit van *Kosterus* wat breeder aengehield,

haeld, om dat deze Schrijver, die nu over de Lx. jaren *Jesuiet* geweest was, die nog eenige jaren by den H. *Ignatius* gewoond en geleerd, de tijden van 't Koncilie van Trente beleefd, en alle de beweegingen in 'tomkeeren van den Godsdienst, in Nederland bygewoond en gezien had, ongetwijfeld van de Keizerlijke *Ordenantien* aldaer betere kennisfe moest hebben, dan de genen die dezelve althans opdringen om het volk het lezen der heilige Schriften te verbieden, 't welk *Kostérus* verklaert *aen niemand verboden* te zijn, als het gedaen word op die wijze, gelijk alle yverige en wijze Herders de menschen leeren dat het gedaen moet worden.

Wy konden hier, niet t'ongeleegener plaetse, aenhegten de veelvuldige leerreden van nog een anderen Nederlandschen *Jesuiet*, die zcer dikmaels en yverig het lezen en betragten der goddelijke Boeken uit de heilige Oudvaders aenraedt: ik wil zeggen, van *Adriaen Mangotius*. Edog dewijl die reeds in onze tale overgezet, en in een boekje vergaderd in veeler handen zijn, moogen wy hier althans die moeyte sparen. Wy behoeven ook geen andere Keizerlijke Bevélbrieven op te zoeken, die 't lezen van den Bijbel nog meer begunstigen, welke mischien niet beswaerlijk zouden te vinden zijn: dewijl het dog ten vollen bekend staet, dat de nu opgemelde de zake der
ge-

genen die ze hebben aengevoerd, veel eer omverre stooten, dan dat zy die in het alderminste zouden onderschragen.

V. HOOFDDEEL.

Van de Verklaringe van den Bisshop van Kastorien, aengaende de vryheit der Katholijken hier te lande, in 't lezen der heilige Schrifture. Opwekking voor de Leeraers en Herders, om op dit spoor de Geloovigen tot yver in 't betragten van Gods woord aen te leiden.

De hoogwaardige Bisshop van Kastorien, Johan van Neerkassel, zaliger geheugnisse, die het Bisshoplijk ampt en bedieningee veele jaren in deze landen, als Apostolische Zendeling en Kerkvoogd, met roem bekleedt heeft, was volgens zijne openhertigheid niet traeg, om aen zijne vrienden en die met hem omgingen te verhalen, hoe hy te Rommen zijnde den Paus zelf aendiende, dat de Geloovigen in deze gewesten de heilige Schriften lazen, zonder dat zijne Heiligheit zulks tegensprak of verhinderde. Waer hy byvoegde, dat het bezonder oogmerk van zijn Boek *Van 't Lezen der H. Schrifture*, en de vrugt die hy door 't zelve beoogde, was de Katholijken tot het naerstig en godvrugtig lezen

zen der zelve aen te voeren. Welk voorneemen hy dan naderhand ook door een tweede Boek heeft voordgezet, wederleggende met ernst en nadruk het gene een Onbekende tegen zoo heilzame oeffeninge onverstandelijk had opgeworpen.

Ten dien einde was 't ook, dat die Bishop verscheiden Priesters van deze Kerke tot het vertalen van den Bijbel aenmoedigde: en wy kennen iemand, die alhoewel hy dezen raedt niet in den wind geslagen heeft, egter wel wenschte den zelve met vlijtiger eerbiedigheid en gestadigeren yver opgevolgd te hebben: en die 't althans nog zijn genoeg agt, al wat hem van Godt genadelijk gegeven is, tot nadere uitvoeringe van zoo loffelike zake getrouwelijk te mogen aenleggen. Dog om dit af te breeken, laet ons de plegtelijke Verklaringe van onzen Kerkvoogd, schoon eens en andermael voorhenen aengehaeld, hier voor de derde mael nog eens ter neder stellen: nadien men thans zig niet en ontziet in twijffel te trekken, of die Verklaring ook waerlijk door dien hoogwaerdigen Schrijver in zijn Bock gesteld is. My dunkt dat de zaak van genoegsaem belang en nasleep is, om alhier te worden opgehelderd: hoewel zoodanige twijfeling niemand, die eenige kennise van deze dingen heeft, oit konde in gedagten vallen.

In 't ix. Hoofdstuk van 't aenstonds gemelde Boek staet dan, om kort te gaen, aldus te lezen. *Men moet dan besluiten, zeit de Bisschop van Kastorien, dat het gebodt van Pius den Vierden, rakende het lezen der heilige Schrifture in gemeine talen, de Christenen nu niet langer verbind, niet meer dan die andere instellingen van dewelke wy nu gesproken hebben: namelijk van geen bloedt, of vleesch van verstikte dieren t' eeten, Handel. xv. en diergelijke: naer dat niet alleen welgeleerde en Katholijke Leeraers in de Hoogeschoole van Leuven en elders, den geheelen Bijbel, in de gemeine tale overgezet, hebben in het licht gegeven: maer ook zeer beroemde Schryvers, die d'Onkatholijken wederleidt hebben, en heilige Bisschoppen, de Katholijken niet alleen wegens d'opregtigheit van sommige Vertalingen des Bijbels in de moederlyke tale verzékerd, maer hen daerenboven tot het lezen der zelve hebben aengemoedigd: wel weetende dat men daer uit die ongemakken, voor dewelke Pius de Vierde in zynen tijdt bekommerd was, nu niet te vreezen heeft: jae dat men in tegendeel moet betrouwen, dat de Geloovigen tegenwoordig uit het naerstig gebruik en de liefde der H. Schrifture de zelve vrugten zullen rapen, die de H. Johan Guldemond en d' andere Oudvaders in hunne tijden geleerd hebben dat men uit dezelve konde halen.*

Deze

Deze verklaringe wilde de Schrijver der *Onderrigtinge*, naer verloop van twintig jaren, geern in twijffel trekken. Onder andere ongerijmdheden vraegt hy, spreekende van den doorlugtigen Bischop Johan van Neerkassel: *In wat boek dan heeft by dit verlos, om de H. Schrifture in de gemeine tale te lezen, zoo onbescheidenlijk gegeven? Is 't mischien in 't geen hy heeft geschreven van 't lezen der H. Schriftuur?* Hier is 't, ô Onderrigter: dewijl 't u dog behaegt na den bekenden weg te vragen. Hier is 't, zeg ik, dat hy deze verklaringe, ter plaetse boven aengewézen, niet *onbescheidenlijk*, maer wijslijk gedaen heeft. Dog hier konnen 't zommigen, zeit hy, die ik hier van hebbe gesproken, ook niet in vinden, ten minsten niet in de eerste Latijnsche Druk. Maer kon dan uwe naerftigheid dit zelf ter aengemelde plaetse niet vinden, en lezen in de Fransche en Duitsche vertalingen? Jae, maer ik weet wel, gaet hy voord, *Dat de heden-daegsche nieuwe Leeraers gene zwarigheid maken, om na haer believen te veranderen, by te voegen, agter te laten verscheide dingen in de boeken, die zy doen herdrukken, en'er evenwel de eigenste opschriften, namen der Auteurs, en goedkeuringen voor opstellen, zoo als in verscheide voorvallen bewezen kan worden.*

Indien gy dit wel weet, en zulks, gelijk

gy voorgeeft, in verscheiden voorvallen kunt bewijzen, zoo moest gy dan ten minste eenige blijken hier van opgeven: op dat men zien mogt of uw zeggen geloofwaerdig, dan of 't verwerpelijk en zonder grond is. Zoo lang gy dit weigert, en in gebrek blijft van uwe bewijsstukken op 't tapijt te leggen, zoo is het redelijk dat alle, die zig niet aen ligtvaerdig oordeel willen schuldig maken, uwe betigtin-ge tegen de genen, die gy 'onregt den smaectaem van *nieuwe Leeraers* geeft, als ydel, los en ongegrond verwerpen. Ondertuschen koomt deze verdagtmaking alhier geheel niet te pas, 't en zy gy zeggen wilt dat 'er reden is om te twijffelen, of 'er niet iet zulks aen 't Boek van hooggemelden Bisfchop mag gepleegd zijn, en of 'er de bovenverhaelde verklaring niet buiten zijne kennisse door stoute handen ingelast is.

Edog indien gy dit wilt zeggen, zoo weet dat gy uwe zaak zeer qualijk beleidt hebt, als gy zoo ongegrond een agterdogt durft invoceren, terwijl de genen die op dit stuk voor de waerheit getuigen kunnen, nog in wezen zijn. Alle die met den Bisfchop van Kastorien omgang hadden, ten tijde als de Fransche vertaling van zijn Boek *Van 't Lezen der H. Schrif-ture* in 't licht quam, weeten dat dit niet alleen met zijne kennisse en toelatinge, maer onder zijn beleidt, en met zijn volkoomen ge-
noegen

noegen en goedkeuringe geschiedt is. Dewijl ik in dien tijdt 't geluk had van in zijn gezelschap te leven, zoo kan ik van die zaek ook uit eigen kennis se spreken: dog indien mijn woord mischien by u niet swaer genoeg mogt weegen, daer zijn nog andere Priesters in deze Kerke, welker getuigenis door hun gezag en aenzien dezelve eenmael buiten twijffel kunnen stellen, en die niet weigeren zullen voor de waerheit te getuigen.

'T was dan met believen van den Bisschop, dat de Fransche vertaelder de verbeteringen, die in zijne Overzettinge te lezen zijn, daer ingevoegd heeft: jae 't was de Bisschop zelf, die ze daer heeft doen invoegen, gelijk die Vertaelder voor in zijn boek betuigt, alwaer hy dit Berigt stelt. *Zoo 'er eenige plaetsen in deze vertalinge gevonden worden, die van 't Latijn verschillen, of wat uitgebreidt zijn: 't komt hier by toe, dat Mijnheer de Bisschop van Kasstoriën, wetende dat ik beezig was met zijn Boek in 't Fransch over te zetten, my eenige aentekeningen toegezonden heeft, die hy begeerde dat ik zoude volgen: op dat deze overzetting mogt overeenkomen met zijn Latijnsch boek, zoo gelijk hy voorneemens was het zelve op nieuw in 't licht te geven.* Deze Fransche vertaling heeft ook hare besondere goedkeuringe van een braef en aenzienlijk Man. En 't was 't begeeren van den Bisschop, dat dit voorschrift

in de Nederlandsche overzettinge ook zoude gevolgd worden: gelijk dan naderhand geschiedt is, als blijkt uit de Keure, door een eerwaardig Overpriester, en vriend van meergemelden Bisfchop, daer aen gegéven.

Maer wat mag ik zoo veel schrijven van een zaek, die niet eens zoo veel woorden van noodde heeft: of mijnen tijd slijten met het afweeren van een bekladdinge, daer niets ter wereld aen is? 'T is zeker en bekend, dat de verklaring over de vryheit van het lezen der heilige Schriften hier te lande, in 't Fransch en Duitfch uitgegeven, des Bisfchops eigen is. Jae hy was zoo vol van die gedagten, dat hy dezelve openlijk en onbeschroomd voor geheele Kerkgemeintén verkundigde, hen verklarende dat zy de goddelijke Boeken vrylijk mogten lezen, dog met een gemoedt van ware Katholijken en kinderen der Kerke: gelijk my onlangs een goed Vriend verhaelde, in de Gemeinte, die hy als Herder bestiert, dus geschiedt te zijn.

Want het gene d' Onderrigter zeit, *Dat nog Bisfchoppen, nog Pastoors, nog Biegtvaders magt hebben, van aen ieder onbescheidendlijk: hy wilt zeggen, zonder onderscheid: wie het zy of niet, verlof te geven tot het lezen der Schriftuur: dit is of uitfpoorig, of het toont zijne onkunde in de Kerkelijke leere. Indien hy door zijn Wie het zy of niet wilt te kennen geven, dat het lezen der H. Schriftu-*

re niet en mag toegelaten worden aen de genen, welker gesteltenis zoodanig is, dat zy geen goede vrugten daer uit staen te trekken, maer dezelve qualijk te misbruiken: zoo draeft hy buiten 't spoor. Want niemand heeft oit getwijffeld, of die heilige zielespijs moet den zoodanigen, zoo lang zy in dien staet zijn, door de geestelijke Geneesmeesters verbooden worden, even gelijk broodt en wijn, heilzaam voedzel der gezonden, den zieken gedurende de ziekte door de Geneesheeren der lighamen verbooden word. Maer wilt hy zeggen, dat de Herders en Lcraers geen magt hebben om den Geloovigen in 't algemeen te verklaren, dat het hen vry staet, naer dat de ziekte over is, wederom de spijsze en drank der gezonden te gebruiken: zoo is hy niet alleen het spoor bijster, maer hy geeft ook helder blijk dat hy zig een verkeerde bevattinge van de leere der H. Kerke op dit stuk gemaekt heeft.

Om dit te verklaren moet men bemerken, dat het lezen der heilige Schriften niet en is van 't getal der dingen, die eerst en in zig zelve voor het volk ongeoorlofd zijn, en maer aen eenigen als by voorregt worden toegelaten: maer dat het in tegendeel een zaak is, die het volk Gods, van Moyfes tijden af tot deze laetste eeuwen toe, altijd onverhinderd als een hemelgunste bezeten en gebruikt heeft:

die hen door de Profeeten en d' Apostelen van Gods wegen toegediend, en door d' algemeene overleveringe der Oudvaders hertelijk aengeprézen en bewaerd is. Zoo dat de heilige Bisschoppen en Herders, verklarende dat de Geloovigen de H. Schrifture, zuiver en regtzinnig in hunne tale overgebracht, onbelemmerd mogen lezen, en zelfs hen daer toe met yver vermanende, hier door geen nieuw voorregt of gunst verleenen: maer alleenlijk tot rust en bevreedinge der teedere gemoederen hun oordeel geven, en hen bekend maken dat zy in hun oud en vaderlijk regt wederom bevestigd worden: dat zy huns Vaders Brief, hen van den hemel toegezonden, gelijk de H. Paus *Gregorius* de H. Schrifture noemt; dat zy zijn Testament, en den Regel huns levens, welke sommigen zig door hunne oproerige en onweetende driften voor een tijdt geslooten hadden, thans vrylijk en onbekommerd mogen inzien: en dat zy dat hemelsch Manna, 't welk sommiger geestelijke ziekte hen onbruikbaar gemaakt had, nu in de vrede en eendragt der H. Kerke, daer het, naer 't zeggen van den Schrijver der *Navolginge van Christus*, nevens het H. Sakrament van zijn Vleesch en Bloedt opgedischt is, gerust en blymoedig mogen genieten: vermits de quael, die zulks ten deele verhinderd had, nu door den zegen van Gods genade buiten de Kerke gedreven en

verdweenen is. Alle d'Oudvaders betuigen eenpaerlijk de waerheit van 't gene wy hier zeggen.

Hier sluiten wy dan ons nader Berigt van 't lezen der heilige Schriften, voor zoo veel het opzigt heeft op de *Korte Onderrigtinge*. De zaak is dan aldus geleege. Naer 't eindigen van de Kerkvergaderinge te Trente, is door eenige daer toe gemagtigde Kerkvoogden een Lijst van verdagte en schadelijke boeken opgesteld, die men onder de Geloovigen verbood te lezen, volgens den last van de Vaders ten dien opzichte gegeven. Hier nevens wierden op goedkeuringe en bevél van zijne Heilicheit Paus *Pius IV.* eenige Regclwetten aengcheft : door dewelke zelfs het lezen der boeken, die van Katholijke Schrijvers over de geschillen van geloove en Godsdienst tegen d'Onkatholijken geschréven waren, als ook het lezen van den Bijbel in gemeine talen zonder verlof, aen 't volk verbooden wierd, uit vreeze van de gevaerlijke misbruiken dier tijden. Dit alles blijkt uit de Besluitbrieven of *Bullen* van hooggedagten *Pius IV.* den xxiv. van Lente-temaend des jaers MD. LXIV. en van *Klement VIII.* den xvii. van Wijnmaend MD. xcvii. uitgegeven.

De destige Schrijvers en doorlagtige Bischoppen, de Gebroeders van *Walenburg*, nevens den meergemelden Vader *F. Veron*, zeg-

gen regt uit dat het een valsch voorgéven van *Dumoulijn* en eenige andere Onkatholijke Schrijvers is, die Regelwetten aen 't Koncilie van Trente toe te schrijven. Hoewel egter dezelve, als blijkt uit den Kardinael Bellarmijn, in 't II. Boek van 't Woord Gods aen 't xv. Hoofddeel, en uit die Regelwetten zelf, op niet anders aenleggen, dan om d' onweetende en vermeetele geesten te verhinderen van 't misbruik der alderheiligste Boeken, en om d' eenvoudige Katholijken van 't lezen der onregtzinnige Vertalingen af te houden. Welke voorzorg in den aenvang der Schcuringe, ter oorzaak der verscheiden Overzettingen, en der bedekte Afvalligen, nut en noodig was. Dog dit onweer overgewaeyd zijnde, of immers buiten den omtrek der H. Kerke gedreven, daer de zon der waerheit dien nevel door hare straelen vrydeld heeft, zoo zijn de zaken dat aengaende wederom tot haren ouden staet gekeerd: gelijk wy dan uit den Bisshop van *Kastorien*, wat dog ons land belangt, terstond gehoord hebben.

Dus zien wy hoe het gene tegen zijne Verklaringe wierd aengezet om die te verswakken, in tegendeel gediend en geleegendheit gegéven heeft om dezelve kragtelijk te bevestigen, de waerheit nog meer op te helderen, en die ze door een onbezonnen yver tegengaen, geheel t'ontwapenen. Wy hebben ook getoond wat
in

in andere landen 't gevoelen van de Bisschoppen en Leeraers, ook zelfs van *Jesuieten* van grooten naem, in Italiën, in Nederland, in Duitschland, en in Vrankrijk is: en dat de Keizerlijke Plakaeten eertijds op dit stuk in Nederland uitgegêven, duidelijc gemaect zijn tegen d'Onkatholijken, die eigen vertalingen en uitleggingen smeedende, dezelve in heimelijke vergaderingen voorlazen, en op hunne nieuwe gevoelens pasten: waer door dan de menschen verlokt, en van de gemeenschap der Katholijke Kerke tot d'afgescheurde vergaderingen overgesleept wierden: zoo dat het niet anders dan voor een berispelijke stoutigheid en stoute onbedagtheit kan aengezien worden, dat iemand onderneemt die Plakaeten tegen het lezen der heilige Boeken onder d'eenvoudige Regtgeloovigen aen te wenden.

Ach of onze Broeders die het aengaet, deze dingen eens zonder drift en vooroordeel wilden bemerken, en dezelve met een onzijdig en opgehelderd gemoedt konden opwekken: op dat wy alle mogten uit eenen mond spreken, en d'eere en de vrugtbacheit van Gods woord behertigen! En wel vooral hier in het midden van onze afgedwaelde broeders, die zig den naem van Hervormden in den Godsdienst geven: daer de Katholijken altijd behooren vaerdig te staen om hun geloove te verdedigen, en de tegenspreekers te

wederleggen. Neen, het betaemt niet dat zy, welker de waerheit eigen is, zouden onbedreven zijn om de wapenen uit de heilige Schriften voor haer op te neemen, en dezelve vaerdiglijk te handelen : terwijl hunne bestrijders zig t' onregt die wapenrustinge aendoen, en gestadig daer mede in de weer zijn, om hen aen te randen, te beknibbelen, en lastig te vallen.

Niet dat deze luiden in de regte kennisse der gewijde Boeken bedreven of geleerd zijn, die zelfs den weg niet en kennen, of niet en willen inslaen, om op het spoor van den waren zin der goddelijke woorden te koomen, dog alleenlijk de schorfe van die woorden met schoone letteren in hunne boeken dragen. Hunne weetenschap bestaet voor 't meerendeel in 't opzeggen van eenige Schriftuerspreuken, daer zy van langerhand in geoeffend zijn, en die zy niet verstaende, bywijlen zoo averegts en t' onpas invocren, dat de genen die beter weeten, zulks niet zonder meedoogen over hunne onwijze, en niet min verwacnde zintwistingen kunnen aenhooren. Zy maken niet zelden een grooten ophof: edog zoo iemand, vast op zijne stukken, hen wederstand biedt, en rustig aengrijpt, is die Schriftgeleerdheit haest ten einde: en 't blijkt wel dat het gene in 't oppervlies wat scheen te blinken, geen diepte in den grond van 't verstand heeft. D' ondervinding geeft ons niet dan al

te veel bewijs van 't gene wy hier betuigen.

En dit zy gezeidt om de Katholijken te doen verstaen, hoe dienstig voor hen het lezen van Gods woord is, om den Onkatholijken te leeren 't hoofd bieden, en de wapenen t'ontwringen, daer 't de geleegendheit mag vereischen: en dat ook zulks geen sware zaek is, als zy eenige bequaemheit van Godt ontvangen hebbende, dezelve naerstelijk te werke stellen, en de grondstukken der heilige Kerke in 't behandelen der goddelijke Bladen volgen. Edog het gene nog van meerder aenbelang is, de betragting der godvrugtigheit, die door de heilige lessen kragtelijk aengequeekt en onderschraegd word, moet hen aldermeest daer toe beweegen. Zy zullen niet weigeren zig in deze heilige oeffeninge te bevljigten, zoo maer hunne Leeraers en Leidsmannen hen daer toe met yver aenzetten. Dog als men door deze en gene inzigten wederhouden, het volk niet opwekt tot het betragten van een zake, die 't belang der godvrugtigheit zoo grootelijk betreft, en dat op voorgéven van een gewaende onbequaemheit, die de bevinding genoeg toont dat maer opgevat en ydel is: als men zig streelt met d'inbeeldinge van wijsheit en voorzigtigheit, in 't verswijgen van het gene ons 't ongenoen en de tegenspraek van sommigen kan op den hals halen, en daer op agterlaet de menschen tot nutte en heilzame oeffeningen

aen te voeren: wat wonders is 't dat hunne lust daer toe niet ontvonkt word?

Men vleyt zig bywijlen met de schoone verbeeldinge van gehoorzaamheit, en meint al dat men onderdanig en ootmoedig is, terwijl men die gebruikt tot een dekmantel van traegheit of eigenzinnigheit. Is 't niet een ongerijmde en beklæglijke zaak, dat men d'eenparige vermaningen van alle de Vaders der H. Kerke agter den rugge stelt, op voorgéven van wetten die dog geen stand meer grijpen, en die de Wetgévers zelf niet begeeren dat men ze naer de letter nog zoude onderhouden? Is dat niet even de Kerke onteeren en ongehoorzaam zijn, de leere van hare heilige Lee-
raers wegschuiiven, of tegenspreken: jae ook den zin en de meininge van de Pauslijke bevélen, door een verkeerde bevattinge, en aenhegtinge aen de letter, omkeeren en misduiden, wendende onbesuisd tegen de goede Ge-
loovigen, 't gene de Pausen tegen 't misverstand en quaed gebruik der voorleeden tijden beslooten hadden?

Anderen zijn 'er die, alhoewel zy de vryheit in het lezen der heilige Schriften niet tegenspreken, maer 't zelve voor goeden dienstig houden, egter niet veel yver tot het voordetzen van die oeffeninge doen blijken: daer zy nogtans andere zaken, welke zig in d'overléveringe van de Kerke niet zoo helder opdoen,

doen, met d' uiterste nauwgezetheit drijven. Ach of wy eenparig konden vatten, op dingen die in Godt verborgen zijn, niet al te vinnig of stijfzinnig aen te dringen, nog elkanderen om eenig geschil van gevoelen daeromtrent onbeleefdelyk de vriendschap op te zeggen: niet onverzettelyk te staen op eenige instellingen, van 't getal der genen welke de H. *Gregorius* van Nazianzen eigens noemt, *Wet-ten die al overlang verstorven zijn*, *Νόμους παλαι τεθνηκότας*, en die de wijze Instellers zelf niet langer willen onderhouden hebben, dan het tot nut van de Kerke, en tot stigtinge der Geloovigen kan dienen: en eindelyk kloek en onwikbaer te staen voor die leerstukken en tug-regels, die op een altyddurenden grond gebouwd, en door d' eerbiedige goedkeuringe der Katholijke Kerke eenstemmelyk geheiligd, aengenoomen en bevestigd zijn; zonder oit door menschelyke wijsheit, door vreeze voor de genen die ons kunnen hinderen, of door gemaekte nedrigheit de hnik naer den wind te hangen, of ons te laten omzetten, en door den vloedt te laten medesleepen!

Welaen dan op dien voet naer 't voorbeeld onzer Vaders, en zonderling van onzen doorlugtigen Kerkprelaet zaliger geheugenisse, de Christenen aangewakkerd tot het naerstig, ootmoedig en godvrugtig lezen der heilige Boeken: die de fakkelt voor onze gangen zijn, en
het

het ligt op onze wegen. Psalm cxviii. die geschreven zijn tot onzen troost en onderwijzinge. Rom. xv. daer geneesmiddelen voor alle qualen onzer zielen in te vinden zijn, gelijk de H. *Basilius* over de Psalmen zegt: die als een ladder zijn om tot Godt op te klimmen, gelijk *Isidorus* van Pelusien in den Lxix. zijner Brieven spreekt: en tot dewelke wy in alle sware bekooringen onzen toevlugt moeten nemen, naer de vermaninge van den Paus *Innocentius* III. *Quoties nobis graves tentationes emergunt, recurramus ad testimonia Scripturarum: in quibus invenimus quod miremur, & exemplum quod imitemur.* Domin. i. in Quad. Serm. III. En dus zal 't nu tijdt zijn, dat wy van dit Hoofddeel een einde maken.

VI. HOOFDDEEL.

Ligtvaerdigheid in 't veroordeelen van deftige Mannen, word aengetoond en bestraft, als 't merk en zegel van een quade zake.

De stoute vermeetelheit van de genen, die de Korte Onderrigtinge gesmeedt en in 't ligt gebragt hebben, in 't veroordeelen en bekladden van zoo deftige Mannen, die zy onbescheidenlijk aenranden, en met schendige verwijtingen op het lijf vallen, kan niet anders dan een kragtig vooroordeel by alle be-
daerde

daerde en verstandige menschen tegen die beschuldigers doen opvatten. Dit geeft terstond agterdenken, dat de zaak die zy voorstaen, niet helder is. Want gal te spouwen op de genen die men tegen heeft, is veelmaels een teken dat 'er gebrek van bewijs is, en dat men 't gene 'er aen de reden te kort schiet, met driften en stout spreeken zoekt aen te vullen. 'T regte merk en zegel van een quade zake.

In het II. Deel II. Afdeeling, zeit d' Onderrigter, spreekende van de Fransche vertaelders van 't Nieuwe Testament, te Bergen in Henegouwe gedrukt: *Dat men, om hun gedrag in het vertalen, met regt zoude kunnen twijffelen, of de zelve in der daad Catholijk, of wel eer Protestants zijn geweest: immers dit blijkt uit alles opentlijk genoeg, dat het ten minsten zijn geweest voorstanders van de gedoemde Fansenische Leeringen.* Zoo schrijft die Onbekende man met zijne onbesneeden penne.

Niemand verwagte dat wy alhier bewijsredenen zullen by een gaen dragen, om zoo valsche en vuile klادت van den naem dier doorlugtige en eerwaardige Mannen af te waschen. Dit zoude te gelijk onnut, en nadeelig zijn. Onnut, om dat de roem van die Vertaelders in de geleerde en verstandige wereld zoo wel gevestigd, en zoo hoog boven alle bejégeningen der knibbelaers is opgevijzeld, dat het met regt voor onnutte tijdspillinge zoude geagt worden,
eeni-

eenige verantwoordinge voor dezelve tegen zoo laffe mishandelingē, die niet anders dan uit de vervuilde bron van onweetende driften kan opborrelen, te willen instellen. Nadeelig zoude 't zijn: want niets is 'er noodiger en van meer belang, om alle redenlooze betigtingen, die geen bewijs medebrengen, te vernietigen, dan dat men ze met veragtinge afwijze, en zig daer aen niet en kreune. Men moet de genen die hunne broeders zoo onbedagtelijk en stout veroordeelen, doen zien dat het geen meerder moeyte kost, een leugen van onweetendheit eenvoudig af te schudden, dan vermeetelijk iemand op te werpen.

Dit schijnt het vaerdigste en beste middel, om d'afgunst en den onbezonnen yver de tanden uit te breeken, en de beschuldigers die quade gewoonte t'ontleeren: 't en ware hunne beschuldiging ergens zoo veel ingang vond, en van zoo grooten nadruk was, dat een enkele loochening of versmadende afwijzing het quaedt niet uitwerkelyk genoeg scheen te zullen geneezen. Dog ik kan niet zien dat de betigting, van dewelke wy hier handelen, zoo veel indruk geven kan, dat zy niet genoeg zoude vernietigd en verydeld worden door dit enkel woord: 'T IS VALSCH EN ONGEGROND. Of 't moest dan wezen by menschen, die geneegen zijn de zaken niet naer reden en waerheit, maer naer drift en ingezoogen vooroordeel af

te meeten: dewelke wy, zoo lang zy by die zinnen blijven, niet onderneemen te bewegen.

Want wat belangt de genen die naer redelijkheid en billijkheit voordgaen, en die ontzag dragen voor 't bevel van CHRISTUS: *Oordeelt niet, op dat gy niet geoordeeld word*: die zullen terstond met den eersten opslag alle zoodanige betigtingen, die nog op gezag nog op reden steunen, en waer door de naem van eerwaardige Katholijke mannen in 't stuk van geloove en leere swaerlijk geschonden word, met verfoeyinge als vuil en Onchristelijk verwerpen. Nu dat hier nog gezag nog reden is, is baerblijkelijk. Want wat gezag kan een Onbekende hebben, die zig in zijn Geschrift nergens door geloofwaardig maekt, maer gelijk uit onze voorgaende Hoofddeelen blijkt, onkunde met verwaendheit gepaerd heeft? En wat zijn Opneemer of Uitgever aengaet: of die man verdient dat iemand op zijne enkele getuigenisse, in zaken van zoodanige natuer en aenbelang, zoude voordgaen, en of het wijsheit zoude zijn aen zijn zeggen, zonder ander bewijs, geloove te slaen, laet ik eenynder oordeelen. Jae ik kan niet denken dat die man zoo wel in zijn eigen gunst staet, dat hy zelf die groote verbeeldinge van zijne gezaglijkheit zoude kunnen voeden. Overzulks zullen wy dan ook althans geen scherpe heelmidde-

delen, die misfchien anders zouden noodig zijn, hier tegen invoeren.

Reden van hunne bittere betigtinge tegen de Fransche Overzetters, *Dat het ten minsten zijn geweest voorstanders van de gedoemde Jansenische Leeringen*, en 't gene daer nog bystaet: reden hier van, zeg ik, geven zy gansch niet: dan alleenlijk met wilde en onbepaalde woorden te kennen gevende, dat zy hunne vertalinge van het Nicuwe Testament door *invoegen, uitlaten of veranderen* naer de gedoemde Leerstukken gepast en gefatsoeneerd hebben: zonder dat de beschuldigers eenige proeve hier van geven, of het minste bewijs bybrengen, nog ook iets anders tot bekragtinge aenvoeren: behalven wat geblaes dat niet met al betékent, of 't welk niet alleen overlang beantwoord is, maer ook op de gemelde betigtinge ter wereld niet te pas koomt. Meer behoeven wy althans van deze Vertalinge hier niet te wagen.

Dit durf ik zeggen, daer 't alle wijze en gematigde mannen hooren: Dat de Vertaelders wegens deugd en vroomigheit, geleerdheit en godvrugtigheit, regtzinnigheit en yver voor 't Geloove, op het tooneel der strijdende Kerke, waer van zy nu zijn hooger opgetreden, tot huns levens avond toe zoo bekend stonden, en door den nevel van de donkere dagen hunner vreemdelingschap zoo helder flonkerden: dat de genen die hen hier dus onredelijk bekladden,

den, het voor groote eere mogten agten, hadden zy 't geluk gehad van aen der zelvevoeten in de reye der leerlingen te mogen zitten. Dog 't is niet vreemd nog nieuw 't gene wy zien en hooren: dewijl ook zelfs de heiligste Mannen van ouds wel wierden mishandeld, en over de tong gesleept, door de genen die mogelijk niet waerdig genoeg waren om hen het handwater toe te reiken.

Eer d' Onderrigter goeden avond zeit, stelt hy nog eenige vraegstukken ter neder, als dewelke uit het gene hy tot daer toe geopperd had, schijnen te volgen: waer over hy egter zijne uitsprake niet volkoomelijk durft geven, maer die overlaet aen de bedenkingen van den onzijdigen lezer, gelijk hy zeit, en aen het oordeel van de Kerke: dog dewelke, ook enkelijk dus voorgesteld, zoo zeer na Scheuringe en verdeeldheit hellen, dat dit zaedt welligt quade en schadelijke vrugten konde teelen in de gemoederen van sommige lezers, die een goed gevoelen van hunnen eigen yver en regtzinnigheit hebbende, en verzot zijnde op hunne inbeeldingen, mischien van zugt tot partydigheit niet geheel vry zijn. Vermits'er dog, helaes! van die onvolmaekte, ja menschelijke menschen, noit ontbreeken, die 't al te drifstig d' een met *Kephas*, d' ander met *Apollos*, en de derde met wat anders houden.

Dog wy zullen hier van afscheiden, en d'on-

E

voor

voorzigtige opstellingen van den Onderrigter liever in het duister laten, dan dat wy ze hier wederom voor het licht zouden openleggen: wenschende en biddende dat het den Godt der vrede gelieve den zoodanigen vreedzamere gedagten in te geven: en indien wy de zake in geschil nog niet op eene en de zelve wijze bevatten en verstaen kunnen, dat wy ten minsten eendragtig van gemoedt door den band van liefde mogen vereenigd blijven, de waerheit naspoorende met opregtigheit, zonder bittere twistingen, of liefdelooze betigtingen: gelijk het broeders betaemt, die aen eene tafel met de zelve spijs en drank gevoedt worden, en die den zelve Geest, die de wezendlijke en ongeschapen liefde is, genadelijk ontvangen hebben. Jae Heere JESUS, bevestig ons in uwe vrede.

VII. HOOFDDEEL.

Van de vertalinge der woorden van den H. Apostel Paulus 1. Korinth. xv. 10.

Nu is 'er dan nog overig, dat wy de vertalinge der woorden van Paulus 1. Korinth. xv. 10. die d' Onderrigter in zijne iv. Afdeeling berispt, trachten te verdedigen. Wy neemden deze plaetse op, om dat zy ons belangt. De woorden des Apostels zijn deze:

ze: Περυσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίσα: ἔγω δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τῆ Θεῶ, ἡ σὺν ἐμοί. Welke in de gemeine Latijnsche Overzettinge aldus vertaald staen: *Abundantiùs illis omnibus laboravi, non ego autem, sed gratia Dei mecum.* Naer deze oude Vertalinge, in 't Koncilie van Trente goedgekeurd, ken ik geen andere die ons door hooger gezag is aengeprézen, dan die van *Erasmus*, door den Paus Leo X. met grooten lof geroemd. Deze Vertaelder geeft ons de zelve woorden in 't Latijn aldus op: *Copiosius quàm illi omnes laboravi: non ego tamen, sed gratia Dei, qua mihi adest.* *B. Arias Montanus* heeft het wat platter naer de letter uitgedrukt in dezer voege: *Abundantiùs illis omnibus laboravi: non ego autem, sed gratia Dei qua cum me.* Op dit spoor heeft ook d' Abt van *Villeloin* in zijne Fransche overzettinge, zonder haeken of oogen, aldus gesteld: *J'ay travaillé davantage qu'eux tous: toutesfois non point moy, mais la grace de Dieu qui est avec moy.* Zoo ook *Vader Veron*: *J'ay travaillé beaucoup plus qu'eux tous: toutesfois non point moy, mais la grace de Dieu qui est avec moy.* Dat is: *Ik heb meer dan zy allen gearbeidt: niet ik nochtans, maer de genade Gods die met my is.*

Niemand moet hier opwerpen, dat wy de gemeine Latijnsche Overzettinge vertalende, niet het Grieksch, maer het Latijn moesten uit-

drukken. Deze opwerping kan niet te pas koomen, dan alleenlijk daer 't Grieksch en 't Latijn in den zin van een verschillen, 't welk alhier geen plaets heeft. Want alle d' aengehaelde vertalingen koomen met elkanderen, zoo wel als met den grondtext, volkoomelijk overeen. Het woordēken, *Qua, Die*, 't welk in d' andere vertalingen uitgedrukt staet, moet in de Gemeine Latijnsche ook by verstaen worden: anders zoude 't Grieksche voorwoordje 'H daer onvertaeld blijven. En dat dan ook het zelfstandig woord, *Est, Is*, door 't verstand moet worden aengevuld, zoo wel in den Bron-text als in d' Overzettingen, spreekt van zelfs: en niets is 'er gemeiner dan deze aenvullingen, gelijk den taelkundigen bekend is.

De zin dan is by gevolg overal de zelve. 'T oogmerk van *Paulus* is, den eigen roem uit te sluiten, en alle d'eere aen de genade Gods te geven. Vader *Adriaen Mangotius* slaet hier zoo weinig twijffel aen, dat hy zig niet en ontziet de gemelde woorden des Apostels, in zijne cxviii. Vermaninge des i. Deels, zelfs in 't Latijn aldus aen te halen: *Ik heb meer dan alle d' andere gearbeidt: ik niet, maer de genade Gods in my.* SED GRATIA DEI IN ME. Hoewel wy deze vryheit, by hem in 't preediken en voor de vuist gebruikt, tot geen voorbeeld om na te volgen willen geven. *Erasmus* in zijne Aentēkeningen, door den
Paus

Paus Leo X. gelijk wy reeds gezeidt hebben, zoo zonderling geprézen, schrijft aldus over deze plaetse: *Paulus verzagt hier het gene hy gezeidt had, dat hy meer dan alle d' anderen gearbeidt had: Edog, zeit hy, ik ben het niet die zulks gedaen heb, maer liever de genade Gods, die my bygestaen heeft: op dat wy verstaen zouden dat het alles aen Godt word toegeschreven.* Op den zelve zin spreekt de groote Theodoritus: *Hoewel d' Apostel genoodsaekt word, zeit hy, om van zijne eigen dingen gewag te maken, zoo toont hy zig eger niet opgeblazen door waenzugt of ydeler roem: dog enkelijk zijnen arbeit meldende, betuigt hy dat die ook uit Gods genade is. Want dat betékent het gene hy terstond byvoegt: NIET IK NOGTANS, MAER DE GENADE GODS DIE MET MY IS.*

Maet waer leidt dit henen? Is 't om de medewerkinge van den vryen wille weg te nemen, dat hy de genade Gods verheerlijkt? Geensins, ô mannen. De Text van *Paulus*, zoo wel als alle de Vertalingen bevestigen eenpaerlijk die medewerkinge. Want wat is het dog te zeggen: *Niet ik, maer de genade Gods die met my is?* Wat is dat, *Die met my is?* Die my gunstig is en helpt; die my bystaet. Zoo zeggen wy: Godt is met ons, dat is, Godt begunstigt en helpt ons: hy staet ons by: niet op dat wy zouden leedig zijn, maer

wel in tegendeel op dat wy werken, en werkende niet befwijken zouden. *Niet ik* dan, dat is, niet ik alleen, niet ik voornamelijk, niet ik door eigen kragten: *maer de genade Gods die met my is*, die my bystaet, helpt en kragten geeft. Niet zoo zeer ik, als wel de genade Gods, zonder dewelke ik niets ben. Hy sluit zijnen wille niet buiten, maer hy geeft Gods werkende kragte d' eere en den voorrang. En dus toont hy de samenwerking van de hulpgenade en den vryen wille: zoo nogtans dat de genade den eersten en voornaemsten roem van 't werk behoude.

Het Grieksche bindwoordje σὺν, zegt Erasmus ter aengeroerde plaetse, betekent gunst en hulpe: dog de hulp sluit het werk niet uit van den genen die geholpen word. 'H σὺν ἐμοί: dat is: Die met my is, of liever, die my tot hulpe is. Wy hebben overgezet, *QUAE MIHI AD-EST*, Die my bystaet: om dat, gelijk ik zeide, het voorlidje *σὺν* somtijds hulpe en bystand betekent. Gelijk men zeit: Met Godt, dat is, met Gods hulpe, zullen wy dit of dat verrigten. Ieronimus, daer hy tegen de Pelagianen schrijft, leest aldus: *DE GENADE GODS DIE MET MY IS*: verklarende de kragt van 't Grieksche woordje 'H. Nu de genade Gods word gezeidt met ons te zijn, wannecr zy ons helpt en begunstigt: even op den zelven zin als Christus zeide: *Ik ben met u alle de dagen tot de*
vol.

voleindinge des werelds. Matth. xxviii. 20.

De vermaerde Uitlegger van Paulus G. Estius stapt op dien zelven trand aen. *Non ego autem, sed gratia Dei mecum.* In het Grieksch, zeit hy, staet ἢ σὺν ἐμοί, Die met my is: gelijk het de H. Jeronimus in het II. Boek tegen de Pelagianen, aen 't III. Hoofdstuk eens en andermael, en nogmaels in den Brief aen Principia, daer hy den XLIV. Psalm verklaert, t' elkens aenhaelt. Erasmus vertaelt: *QUAE MIHI ADEST*, die my bystaet, dat is, die my tot hulpe is. Want door die manier van spreken word in de heilige Schriften hulp en bystand betekent: als Psalm XXI. Jerem. xx. en IV. Konin. VI. Dog daer is geen hulp, ten zy daer de gene die geholpen word ook werke. Zoo dat alhier de samenwerking van de Genade en den Vryenwille te kennen gegeven word: invoege nochtans dat de Genade voornamelyk het werk doet. Laet 'er ons den Vader Bence byvoegen: Niet ik, maer de genade Gods met my. Grieksch, Die met my is, Die my bystaet, Die my tot hulpe is, enz.

Het koomt dan hier op uit, dat naer d' eenstemmige getuigenisse van alle deftige, zoo oude als latere Uitleggers, de regte vertaling en egte zin der plaetse van Paulus deze is: Ik heb meer dan zy allen gearbeidt: niet ik nochtans, maer de genade Gods die met my is: die my bystaet, begunstigt, helpt, aenvoert en

ondersteunt: en wel in dier voege dat ik medewerke, dog egter d' eer en roem van 't werk haer toekomt, door dewelke ik ben het gene ik ben. Het welk dan ook met de gemeine Latijnsche Overzettinge naer den zin volstemmelyk overeenkoomt.

Dit moest wat ruimwoordig uitghaeld worden: hoewel wy om de zaek behoorlyk op te helderen, niet beknopter gaen konden: op dat men uit dit staeltje bemerke, hoe los die Berispsers van eens anders arbeit te werke gaen: en dat het blyken mag hoe verre zy buiten 't spoor der reden wijken, die de Kerke meinen dienst te doen, terwijl zy hunnen leedigen tijdt aenleggen om op losse gronden de ruste hunner broederen te stooren: en daer zy zelf niet beters hebben toe te brengen, egter de genen die 't hunne ten beste van de Kerke gediensstig aanbieden, niet kunnen in vrede laten. O drift en onkunde, wat woelt gy onbesuisd, zonder naer toom of breidel van zedigheit te luisteren! Ach of gy u ten minste naer zoo veel blijk van uwe onbedagtheit eens kond schamen, en gedagten van eendragt en liefde kond opvatten: in plaets van mannen, welker roem door deugd en geleerdheit verre boven uwe beknibbelingen gestcegen zijn, van bottigheit en onregtzinnigheit, gelijk gy doet, te betigten!

Dog laet ons voordgaen, zonder het tegensprecken

spreeken van de *Korte Onderrigtinge* over de verhandelde plaetse wijders op te halen: dewijl dog uit het gene nu verhandeld is, alles van zelfs om verre valt, en in den wind vliegt. Dan 't zal evenwel niet onnut zijn, om sommiger knibbelzugt te dempen, of immers eensins te stremmen, eens voor al te doen bemerken, dat het geen ongeoorlofde zaak is, de Latijnsche Vertalinge des N. T. uit de Grieksche Bronnen, daer de zelve zuiver en helder vloeden, op te helderen: maer dat zulks de plicht van een regtzinnig vertaelder is, mits dat het met een rijp en bescheiden oordeel geschiede. D' oude Latijnsche Overzetting is, voor alle andere Overzettingen in de zelve tale, door de Kerke aengenoomen en goedgekeurd: maer geensins met uitsluitinge van d' oorspronkelijke Texten. En alhoewel niet overal daer zig eenig geschil opdoet, terstond het Latijn naer het Grieksch moet gepast en verbéterd worden: zoo is 't nogtans zeker, dat men uit het laetste niet zelden groot ligt tot ophelderinge van 't eerste ontleenen kan, namelijk in die plaetsen daer 't Grieksch opregt en ongeschonden is: gelijk by voorbeeld in de woorden nu even in dit Hoofddeel verhandeld, alwaer gelijk de taekkundigen betuigen, d' aloude Oostersche vertalingen, als zijn de Syrische en d' Arabische, met het Grieksche grond-schrift overeenstemmen, en alle d' Uitleggers

dezen text als rein en ouverbasterd aenhalen.

Laet eens hooren wat de geleerde Kardinael Bellarmijn op dit stuk gevoelde: *'T is een leugen van Kalvijn*, zeit hy in het II. Boek van 't Woord Gods, aen het x. Hoofddeel, *dat de Vaders van Trente zouden beslooten hebben, dat men geensins luisteren moet na de genen, die uit de bron zelf het zuiver water aenbrengen, en het gene valsch is door de zekere waerheit overtuigen. Dit noem ik een leugen, om dat'er in 't besluit van 't Koncilie niet zulks te lezen is. Want de Vaders hebben van de Bron-texten gansch geen gewag gemaakt: maer alleenlijk hebben zy uit zoo meenige Latijnsche vertalingen, die thans alom in swang gaen, eene uitgekoozen, die zy voor alle andere aannamen. En gelijk het de deftigheit en standvastigheit van de Kerke betacnde, zy hebben d' oude Vertalinge gesteld voor de nieuwe; de gene die door een langdurig gebruik beproefd was, voor de genen die onlangs gemaakt, en om zoo te zeggen nog versch en onrijp waren: en eindelijk eene Vertalinge, voor veele die strydig zijn en van elkanderen verschillen. Elders zeit hy dat men niet en mag twijffelen, of de Grieksche text, daer hy zuiver en helder is, als zijnde d' Apostolische, moet van het hoogste gezag geagt worden. *Quod adinet ad auctoritatem Editionis graca Novi Testamenti, dubium esse non potest, quin Editio apostolica*
sum-*

ma sit autoritatis, nisi forte constet eam esse corruptam.

Dog hoe noodig het is voor een Vertaelder, zijn oog op den Griekſchen grond te hebben, en 't gene in 't Latijn niet helder genoeg opſtraelt, tot beſchavinge van zijn werk daer uit t' ontleenen, zal ons Vader *Amelot* in de Voorrèden van zijne Franſche vertalinge betuigen. *Het is van noode, zeit hy, dat ik wegneeme een verkeerden indruk, dien de Lezer zoude mogen opvatten, als of ik aen den Grondtext den voorrang ontnam, welken de heilige Geest, die hem verkooren heeft om zijne waerheden aen de Kerke bekend te maken, my verplicht daer aen te geven. Ik ben zoo verre van zulk een oneerbiedigheit en onregtvaerdigheit te begaen, dat ik wel duizendmael, daer het Latijn my in belemmeringe laet, het Griekſch als een wegwijzer en voorliggende fakkel gebruike: en dat ik uit des zelfs kragt en overvloed ſchatten hale die de Latijnsche woorden my nooit zouden ontdekt hebben.*

Dit wijſt hy aen met veele exempelen, en zonderling in de woorden van *Christus* Luk. *xxii. 20.* *Deze drinkbeker is het nieuw verbond in mijn bloedt, die voor u uitgestort zal worden:* dewelke in 't Latijn cenige duisterheit hebben, dog uit het Griekſch helder opklaren, gelijk zy hier by ons vertaeld ſtaen. Waer uit hy dan doet bemerken, *Hoe groot een*

een voordeel het is, als men ziet dat het beekje niet helder genoeg vloedt, tot de zuiverheit van de bron op te klimmen. En eindelijk besluit hy, Dat men groote schatten verliezen zoude, zoo men zig enkelijk besloot binnen de palen der Latijnsche vertalinge, hoe heilig en agibaer die ook mag wezen; en indien men noit zijne oogen sloeg op het eerste Voorschrift, waer van het zoo klaer als de zon is, dat zy de deftige heerlijkheit, de kragt, de nuttigheit, en alle d'andere rijkdommen, niet en heeft kunnen bereiken.

Het is dan zeker dat men in het overzetten des N. T. zig mag en moet bedienen van het licht, 't welk de Grieksche grondtext ons geeft, ook zelfs wanneer men de Latijnsche vertalinge wilt overzetten, gelijk Vader *Amelot* gedaen heeft: mits dat alles geschiede met een bescheiden oordeel, en dat men de Latijnsche aloude Vertalinge alle schuldige eerbiedigheit bewijze. Men mag ook den zin van 't Grieksch, daer het pas geeft, tot verklaringe wel op den kant stellen: en 't is een onweetendheit van onzen Onderrigter, dat hy zig inbeeld zulks door eenige wet in de Kerke verboden te zijn, en dat hy 't gene in de Latijnsche Voorreden des Bijbels staet, *Dat men in 't toekomende geen verscheide lezingen op de kanten van den Text zal aentékenen*, tot alle Vertalingen onbezonnen poogt t' huis te brengen: daer het niet

niet dan op de Latijnsche verbéteringe van Sixtus V. ziet: jae daer de Paus wel uitdrukkelijk betuigt, dat hy niet beletten wilt dat men de verschillende lezingen ook zelfs in die Verbéteringe aentékene: mits dat zy gesteld worden ter bequame plaetze, en niet op de kanten nevens den text: namelijk op dat men de kanttekeninge niet t' eeniger tijde by het herdrukken, gelijk dat wel gebeuren kan, onbedagtelijk in den text mogt laten inkruipen.

B E S L U I T.

Ik hoop dat de regtzinnige Lezer met dit Bericht nu genoegd zal zijn. Zonder 't verhandelde hier weder op te halen, zal ik om alle misduidingen voor te koomen, tot slot van rékeninge met een woord verklaren, dat wy 't lezen van de H. Schrifture niet aendringen als een noodig middel ter zaligheid, nog een gebodt, gelijk ons bedektelijk nágegeven word, daer van maken: als of alle die den Bijbel niet en lezen, terstond aen misdrijf schuldig wierden. Het tegendeel hebben wy van overlang meermaels en plegtelijk betuigt, verklaerd en bewézen. Als 'er gezeidt word, dat de Christenen de heilige Boeken moeten lezen, en dat het hunne pligt is, den Brief, den Regel, het Testament huns Vaders, in te zien en te behandelen: dan geeft men anders niet te kennen,

nen, als dat de genen die door geen bezondere reden verhinderd worden, ter geleegener tijde en plaetse niet verzuimen moeten hun geestelijk voordeel te doen, met een zoo heilige en voordeelige zake, als is het lezen van Gods woord: 't welk hen van Godt zelf als een dierbaer hulpmiddel, tot vertroostinge in hunne ballingschap, tot bevestinge in 't geloove, tot verligtinge in de duisternisse tot bestieringe hunner zeden, tot opwakkeringe in alle verslawinge, tot geneezinge der geestelijke qualen, kortom tot aenqueeking van al wat ter godvrugtigheit en zaligheit aenzet, genadelijk gegeven is, en door de heilige Vaders vijftien eeuwen lang, zonder eenige twijffeling hooglijk aengeprézen. Gelijk wy dit elders breeder verklaerd hebben.

Geen slag van Christenen word hier van uitgeslooten, behalven de genen die een zoo heilzame zake misbruiken: als zijn die Onkatholijken, welke hunnen bezonderen geest als den uitlegger van Gods woord opvolgen: en zoo wie met die zelve quael mogt bezéten zijn. Den zoodanigen is 't lezen van Gods woord ook door d' algemeine gronden der Christelijke leere verboden, zoo lang zy die verkeerde bevattinge niet afleggen: nadien zy buiten den weg zijn om tot een ware en zalige kennisse van dat heilig woord te koomen, hoe zeer zy zig ook met den omslag van de letter

strec-

streeken. Want de Schriftnuer is niet geleezen in de letter, maer in den zin: en zy is nuttig niet door het bloot lezen, maer door t' verstaen der zelve: en die te verstaen koomt niet door scherpzinnigheit, maer door liefde en geneegendheit: zeit de groote *Hilarius* in zijn Boek aen den Keizer *Konstantius*.

Dog al wie liefde en geneegendheit tot de waerheit heeft, en met ootmoedige gehoorzaamheit na de stemme der Herders van de Kerke luistert, kan vrugte met de goddelijke Boeken doen: zonder dat nog armoede, nog geslagt, nog ongelcerdheit, nog tederheit van jaren, hem alhier kan hinderen of te rugge houden. *Timotheus* word van den Apostel geroemd, om dat hy van jongs op in de heilige Schriften gcoeffend was. De heilige *Makrina* wierd door hare moeder *Emmelia* al vroeg tot die oeffeninge aengevoerd, en deed daer in zoo groote stappen, dat zy zelfs haren broeder, den grooten *Basilus*, als hy uit de Hoogeschool van Athéne t' huis quam, van de leerzugt tot menschelijke weetenschappen tot het betragten der gewijde Bladeren overhaelde: en ook haren jongsten broeder *Petrus*, die naderhand Bisshop van *Sebasten* wierd, in zijne teedere jonkheit zoo zeer daer toe acnporde, dat hy geen tijdt had om zig met ydele dingen te bemoeien, en eerlang een vollen schat van hemelsche wijsheit bereikte.

De H. Jeronimus vermaend de heilige *Lata*, dogter van de groote *Paula*, dat zy haer kind de jonge *Paula*, zoo haest het verstand openging, geschiktelijk door alle de Boeken der H. Schrifture zal doen wandelen, maer 't Evangelieboek noit zal laten uit de handen leggen. Gelijke vermaningen geeft die heilige Man aen *Gaudentius* ten opzichte van het kind *Pakatura*, 't welk zijne bestieringe en opvoedinge was aenbevoolen. Jae 't was by d' Ouden zoo gemein, dat de kinderen in 't lezen der heilige Schriften geoeffend wierden, dat naer de getuigenisse van den H. *Cyrillus* de kinderen die zig daer in bevljigden, zeer godvrugtig wierden: volgens het gene d' Apostel zeit, Dat de H. Schriftuer ons ter zaligheid onderwijzen kan. En by *Surius* word verhaeld op den xv. dag van January, dat de H. Johan *Kalubites*, nog jong zijnde, zijnen vader verzogt om een Evangelieboek, willende de schande niet hebben, dat hy niet dagelijks, uit de schoole koomende, daer in zoude lezen, zoo wel als zijne medemakkers en speelgenooten dedden. Waer uit men duidelijc zien kan, hoe gemeinzaem ook de kinderen de heilige Schriften pleegen te lezen. Gelukkige kinderen die nog hedendaegs met yver worden aengezet om zoo loffelijke voorbeelden na te volgen.

Wy neemen dan wel volmoedig aen 't gene de Bisschop van *Meaux* in zijn xv. Boek

Van

Van de Veranderingen der Protestantſche Kerken,
N. LXXXIX. goedkeurt, en ook van den Predi-
kant P. Jurieu bekend word: Dat het lezen der
H. Schrifture niet noodig is voor een Geloovi-
gen om zijn geloove vast te ſtellen: en dat een een-
voudig vrouwtje, 't welk het geloofsbegrip der A-
poſtelen geleerd heeft, en het zelve verſtaet naer
den zin der algemeine Kerke, indien zy onder-
wijlen de geboden Gods onderhoudt, en d' on-
derwijzingen der Herders en Leeraers nacrtig
waerneemt, *moogelijk op een veiligeren weg is,*
dan de geleerden die met zoo veel weetſchap
over de verſcheidenheit der vertalingen redenvoe-
ren. En wy twijffelen niet met dien geleerden
Biſchop te beſluiten, dat dit eenvoudig vrouwt-
je aldus veiliglijk hare zaligheid kan werken. Maer
wy verfoeyen het reukeloos gezeg, 't welk wy een
tijd geleeden, dog in een ander gewest, iemand
hoorden uitſlaen: Dat als hy de Tiengeboden
wift, of onderhield, hy dan met het lezen van 't
Evangelie niet te doen had. Welke onſtigtelijke
reden een Chriſtelijk gemoedt niet zonder smer-
te kan gedulden. En wy ſtellen vast dat het egter
een heilig werk is, ook d' eenvoudigſte men-
ſchen, op het ſpoor der Oudvaders, tot het lezen
der goddelijke Boeken, naer mate van elks be-
quaemheit, aen te leiden.

Ik ſluit deze geheele Verhandeling met de
woorden van den Apoſtel aen die van Koloffen:
*Broeders, liegt niet tegen elkanderen. * Doet aen*

als uitverkornen Gods, heiligen en welbeminden, een inborst van meedoogen, goedertierenheit, ootmoedigheid, zagtmoedigheid, verduuldigheid: verdragende elkanderen, en vergéevende d' een den anderen, zoo iemand eenige klagte tegen een ander mogt hebben: gelijk het de Heer u vergéeven heeft, zoo moet gy ook doen. Maer boven dit alles zoo doet de liefde aen, die de band der volmaektheit is. En de vrede van Christus hebbe d' overhand in uwe herten, waer toe gy ook geroepen zijt om een lichaem te zyn: en weest goeddadig. Het woord van Christus woone in u overvloedelijk, in alle wijsheit: leert en vermaent elkanderen met psalmen, lofzangen, en geestelijke liederen, zingende voor Godt met aengenaemheit, van herte. Kolos. III.

DE HEILIGE
JOHAN GULDEMOND.

II. Preekreden over *Mattheus*.

*** **W**ie van u luiden, zeg my eens, die hier tegenwoordig staet, zoude gevraegd zijnde ons een Psalm kunnen opzeggen, of eenig ander gedeelte der goddelijke Schriften? Daer is 'er niet een. En dit is nog het eenig quaedt niet: maer terwijl gy tot de geestelijke zaken loom en traeg zijt, zoo zijt gy yverig, en snelder dan het vuer, tot duivelsche dingen. Want zoo u iemand vraegt na duivelsche zangen, en na ontugtige en geile liedjes, hy zal 'er veele vinden die in deze
din-

dingen bezonder wel bedréven zijn, en die ze met groot genoeg zullen opzeggen. Maer wat verschooning heeft men dog voor zoodanige misbruiken? Ik ben, zeggen zy, niet van het Munnikental, maer ik heb vrouwe en kinderen, en moet mijn huishouden waerneemen. Dit is dog 't gene alles als een pest bederft, dat gy meint dat het lezen der heilige Schriften alleen voor de Munneken is, daer gy het zelf veel meer dan zy van doen hebt. Want die in 't openbaer verkeerren, en dag voor dag wonden ontvangen, die hebben de geneesmiddelen aldermeest van noode. En zoo is het nog veel arger, het lezen der Schrifture voor een noodelooze of onnutte zaak te stellen, dan het zelve enkelijk agter te laten. Want dat zijn woorden van een duivelsche bedenkinge.

Hoort gy niet wat *Paulus* zegt, Dat alle die dingen tot onze onderijginge geschréven zijn? En gy zoud zelfs het Evangelie qualijk eens in de handen vatten, of met een vinger aenroeren: verre van daer dat gy de moeyte zoud willen neemen van het in te zien, om den inhoudt te mogen verstaen. Hier komt vandaen dat alles in het wild loopt. Want zoo gy leeren wilt hoedanige vrugt uit de Schrifture voordkoomt, onderzoek maer u zelve, en bemerk hoedanig gy gesteld zijt als gy de Psalmen hoort, en hoedanig daeren tegen als gy na 't gezang van den Duivel luistert: hoe gy u gevoelt als gy in de Kerke staet, en hoe dog als gy in het Schouwburg zit: en gy zult

zien hoe groot een onderscheidt 'er tusfchen deze en die ziele is, hoewel zy in u maer eene en de zelve is. Daerom zeide Paulus: *De quade redenen bederven goede zeden.* i. Korinth. xv. En daerom hebben wy gedurig de Zangdigten van den H. Geest van noode. Want hier door is 't dat wy de ftomme dieren overtreffen, daer wy in d' andere dingen veel fwakker dan zy zijn. Dit is het voedsel der ziele, dit is haer sieraedt, dit is hare veiligheid. Gelijk in tegendeel, daer niet na te luifteren, hare honger en verquijning is. *Want ik zal hen geven, zeit hy, geen broodhonger, nog waterdorft, maer honger van Gods woord te hooren.* Amos viii. Wat kan 'er dan dog ellendiger zijn, als dat gy het onheil, 't welk Godt tot een straffe dreigt, u van zelfs op den hals haelt, voerende een bitteren honger over uwe ziele in, en de zelve gansch fwak en kragteloos makende?

Want door de woorden word de ziel verfwakt, en ook wederom geneezen. Daer door word zy tot toorn verwekt, en wederom gestild en bevreedigd. Een ontugtige reden ontfteekt haer tot begeerlijkheit, en een woord van eerbaerheit haelt haer weder over tot kuischeit. Nu indien ook een gemein woord zoodanige kragt heeft, zeg my eens hoe gy dan de H. Schrifture veronagtsaemt? Indien een gemeine vermaning zulks vermag, hoe veel te meer de vermaningen die van den H. Geest zijn. Want het woord dat zig in de goddelijke Schriften laet hooren, ontvonkt de ziele die
het

het acnhoort kragtiger als vuer, en maekt ze bequaem tot alle goedt. Zoo nam ook *Paulus* de Korinthers, die verwaend en opgeblazen waren, met woorden helder door, en bragt ze tot reden: want daer zy zig over behoorden te schamen, en weg te duiken, daer droegen zy zig des te laetdunkender op: maer naer dat zy den Brief ontvangen hadden, hoort eens hoe zy veranderden, gelijk hun Leermeeſter zelf van hen getuigt: *Want dit zelf, zeit hy, dat gy om Godt zift bedroefd geweest, hoe groote zorgvuldigheid heeft het in u gewerkt, jae ook verantwoordinge, ook misnoegen, ook yver, ook wrake.* II. Korinth. VII. Dus houdt men ook zijne huisgenooten, vrouwen en kinderen, en vrienden in order: dus maekt men zelfs van vyanden vrienden. Hier door zijn ook die groote en Gode geliefde mannen verbéterd. Want *David*, om dat hy naer zijn misdrijf na het woord luisterde, is tot die zalige boetvaerdigheid gekoomen. En d' Apostelen zijn aldus zulke mannen geworden, en hebben dus de geheele wereld tot zig getrokken.

Maer wat nuttigheit heeft het in, zeggen zy, dat iemand al hoort, als hy niet naer de lesfen doet? Zeker geen kleine nuttigheit koomt'er van het lezen of hooren zelf. *Ἀπὸ τῆς ἀκροάσεως.* Want hier door zal iemand zig zelven berispen, en verzugten, en ook wel zoo verre koomen, dat hy de lesfen eens zal in 't werk stellen. Maer die zelfs niet en weet dat hy zondigt, wanneer zal die

afstand doen van zijn misdrijf, wanneer zal die zig zelve bestraffen? Laet ons dan dog het lezen der goddelijke Schriften niet verzuimen: want dat is een ingeving van den Boozevyand, die niet lijden mag dat wy den schat bezien, op dat wy ons niet zouden rijkmaken. Daerom zeit hy dat het hooren of lezen der goddelijke wetten nietmedal is: op dat hy dog niet en zoude zien, dat wy door die lesfen ook tot d' uitwerkinge mogten koomen. Dewijl wy dan die snoode arglistigheit nu kennen, zoo moeten wy ons van alle kanten daer tegen wapenen: op dat wy met die wapenrustinge vast en wel omzet zijnde, zelf mogen ongequetst blijven, en hem het hoofd mogen kneuzen: en dat wy dus met het helderblinkend gewaedt van verwinninge omhangen, de toekoomende goederen mogen aentreffen, door de genade en menschlicvendheit onzes Heere *Jesus Christus*, wien de heerlijkheit en de magt zy in alle eeuwigheit. Amen.

§. II.

In het VOORSCHRIFT der *Hervorminge door zijne geheiligde Keizerlijke Majesteit*, *Karel V* t' *Augsburg* in 't jaer *M. D. XLVIII.* voorgesteld, en door 't *Koncilie van Kamerijk M. D. L.* als ook door meer andere *Kerkvergaderingen* goedgekeurd, word onder het *Hoofdstuk VAN de Tugtwetten des Volke*, aldus beslooten. *Men zal beloven dat het volk geen schadelijke boeken leze, die verdagt zijn van een valschen Godsdienst,*

dienst, en daer op 't voorbeeld van den Heidenſchen Luciaen, Godt en zijne Heiligen, de Godsdienst en de heilige dingen, ten ſchimp geſteld worden. Want zulks kan niet anders dan de godvrugtigheit en de goede zeden ſchadelijk en nadeelig zijn. Men zal ook d' ongeſchikte Beelden verbieden, enz. Maer DAT HET VOLK DE GEWIJDE BOEKEN, de heilige Oudvaders, en de Levens der Heiligen leze. En dat men hen geen andere Beelden voor ooggen ſtelle, dan die bequaem zijn om tot godvrugtigheit en deugd op te wekken. LEGAT AUTEM POPULUS LIBROS SACROS.

II. Poſſevijn in zijne Bijbelsche Voorbereidinge. DEWIJL de Socinianen door hunne „ Poolſche vertalingen des Bijbels hunne dwa- „ lingen in Polen poogden voord te zetten, kreeg „ Jakob Wieki Jefuiet van dat gewest bevél van „ den Paus Gregorius XIII. om t'arbeiden aen „ een Overzettinge van de geheele Schriftuer in „ die tale, om dezelve tegen die der Loochenaers „ van de H. Drieenigheit te ſtellen. Hy maekte „ die Vertalinge naer d' oude Latijnsche, en zy „ wierd daer na te Krakauw, in 't jaer M. D. xcix. „ gedrukt, met goedkeuringe van Klement VIII. „ En die Vertaling was wel hoognuttig en nood- „ dig om de doolingen, die uit de valſche Over- „ zettinge der nieuwe Arianen en andere Kettere „ allenthalven voordkroopen, uit te blusſchen. „ *ET ea quidem Verſio fuit perutilis & necessaria*
reſtinguendis eorum erroribus, qui ex falſa novo-

tum Arianorum & aliorum Hæreticorum versione passim serpebant.

Dit word bevestigd in de Naemrolle van de Schrijvers der *Societeit*: alwaer die Vader Jakob *Wicki* wegens zijnen yver voor 't geloove tegen d'Onkatholijken hooglijk geroemd, en verhaeld word dat de gemelde Vertaling, *Op het bevel van Paus Gregorius XIII. en met goedkeuringe van Klement VIII.* voltrokken is. Voords dat de zelve Schrijver *Veele dingen in de moederlyke tale geschrêven heeft, om d' Onkatholijken te wederleggen, en de Katholijken in 't geloove te bevestigen.* Onder andere heeft hy ook in 't Poolsch uitgegeven, *De Bedestonden of Geijden van de H. Maegd Maria. D' Evangelien en Lessen van de Misse door 't geheele jaer. De vier Evangelien op den voet der Evangelische Overeenstemminge door Fansenius Bisshop van Gend opgesteld. Het Nieuw Testament, met den Inhoudt der Hoofdstukken, Kantekeningen, enz. De Psalmen van David, met een diergelyken Inhoudt en Verklaringen.* En cindelijk *Den ganschen Bijbel in de Poolsche tale:* die naer de doodt van den Vertaelder, door 't bevel en op kosten van den Arschbisshop van *Gnesne, Primaet of Eerstekerkvoogd van 't Poolsche rijk,* gedrukt is. Door welke middelen, gelijk de *Jesuïeten* wel en wijslyk bemerken, hy de betragtingen der Onkatholijken veel verydeld, en bygevolg de Kerke grooten dienst gedaen heeft. *Sic obviam iuit Hæreticis, &c.* Op

Op de zelve Naemrolle staet nog een ander Jezuïet gemeld, met name *Justus Rabus*, die ook een Vertalinge van den Bijbel in 't Poolsch gemaakt heeft: waerschijnlijk niet buiten kennisse van den Kardinael *Marcikiovitx*, Arschbischof van *Gnesne*, wiens Biegtvader, Prediker en Godgeleerde raedsman hy was. Een Ongersch Jezuïet, genaemd *Georg Kaldi*, heeft in het jaer M. DC. xxvi. te Weenen een Overzettinge van den geheelen Bijbel, door hem in d' Ongersche tael gemaakt, door de drukperse in 't ligt gegéven: en naer verloop van drie jaren ter zelve plaetse doen drukken d' *Evangelien* en de *Missen* die door het jaer gelézen worden, in die zelve sprake door hem overgebracht, hoewel zonder zijnen naem te melden. *Evangelia & Missas per annuum legi solitas convertit in linguam Hungaricam, & tacito nomine impressit Vienna. A. M. DC. xxix.* Zy maken nog gewag van meer andere Vertalingen der H. Schrifture, door mannen van hun Gezelschap gemaakt: als namelijk van een Vertalinge des Ouden Testaments door een Engelsch Jezuïet in d' Engelsche tale: van 't Evangelie in 't Persisch en Sinisch: en van 't Nieuwe Testament in 't Moorlandsch. Deze Overzetting is van een Portugieschen Vader, genaemd *Lodewijk d' Azvedo*: die ook behalven eenige andere dingen, *De Getijden*, *HORAS CANONICAS*, en de *Bedestonden van de H. Maegd Maria*, in het Chaldeeuwisch vertaald heeft.

III. Richard Simon, Priester van het *Oratorio*: aen wiens bedenkingen op dit stuk wy egter geensins zonder onderscheidt ons zegel willen hangen: zeit in zijne Nauwziftende Historie van het Oude Testament, 11. Boek, XXI1. Hoofddeel. *In d' eerste tijden van de Kerke was't niet noodig, eenig onderscheidt te maken tusschen de Vertalingen des Bijbels in gemeine tale, en de genen die in een tael by 't volk onbekend geschreven waren. Want gelijk elders aengetekend is, men had in het begin geen ander oogmerk in't overzetten der H. Schrifture, dan om dezelve voor alle de wereld verstaenbaer te maken. En een weinig verder. Ik weet wel dat veele personen in deze laetste eeuwen niet en hebben kunnen verdragen, dat men de Schriftuer vertaelde in de gemeine tale des volks: om dat zy meinden dat die Vertalingen de nieuwigheden begunstigten, en dat zy twistingen baerden tot nadeel van den Godsdiensf en den Staet. Hierom is 't, dat alhoewel het lezen van den Bijbel van zig zelve nuttig is, zy egter oordeelden dat het niet zonder groote omzigtigheid moest worden toegelaten, volgens dezen regel:*

Non proffit potius, si quid obesse potest.

Dat schaden kan, blijv' liever wrugteloos.

„ Egter heeft het de Kerke noit verboden, vol-
 „ gende hier in het voorbeeld van den heiligen
 „ Johan Guldemonf en van veele andere Va-
 „ ders, die in hunne Predikationen het volk tot het

„lc-

„lezen der heilige Schriften hebben aengeraden.
„Vermits toen de Geloovigen aen hunne Her-
„ders onderdanig waren, en de manier van de
„H. Schrifture uit te leggen van hen leerden,
„zoo mogt men hen dat goddelijk Woord toe-
„betrouwen, 't welk zy met eerbiedigheit en met
„volkoomen onderwerpinge aen de bevelen van
„de Kerke lazen. Maer 't is in deze laetste tijden
„door den opstand der nieuwe Sekten in tegen-
„deel gebeurd, dat men nauwlijks meer agte gaf
„op d' Overléveringe, en dat elk den Bijbel op
„zijn fatsoen wilde duiden, zonder te rade te
„gaen by de wettige Herders, waer van sommi-
„gen eeniger wijze zelf deze wanorderscheenen
„aengezet en vermeerderd te hebben, door de
„slegte kennisse die zy hadden van de heilige
„Schriften. Daerom was 't dat men goedvond,
„het lezen der heilige Boeken overgezet in ge-
„meine tale, niet ligtelijk en aen alle slag van
„mensen toe te laten. „

Maer in zijn *ANTWOORD op de Gevoelens van eenige Hollandsche Godgeleerden over zijne Historie van 't Oude Testament*, aen 't xv. Hoofddeel, zeit hy duidelijk dat die voorzorg althans geen plaets heeft. *Waer heeft Mijnheer de KLERK, mijn Berisper, in eenige algemeine Kerkvergaderinge gevonden, dat de Roomsche Kerk het lezen der heilige Schriften niet zonder uitneming aen alle slag van menschen toelaet? Indien'er deswegens eenige verbiedingen van Bis-*
schop-

schoppen of Hoogeschoolen geweest zijn, die zijn niet anders dan voor een tijdt gemaakt, maer niet om altijd te dueren: en dat wel in die verwarde tijden, als eenige Tuimelgeesten, onder voorgéven van den Godsdienst door het zuiver woord Gods te hervormen, de rust der Kerke stoorden. Toen gaf het pas dat men niet zonder onderscheid aen alle de wereld toeliet de Schrifture te lezen: jae zelfs was het noodig dat'er nieuwe Vertalingen van den Bijbel in de gemeine tale gemaakt wierden, om het volk van't lezen der Overzettingen van die Dwarlgeesten, en van hunne ongepaste uitleggingen af te trekken.

In de Historie der Vertalingen van het Nieuw Testament, aen 't xxvii. xxviii. en xlii. Hoofddeel, haelt hy wederom veel van deze zaak op, dog vry verward en zonder nettigheid, en met ondermengeling van dingen die by ons niet goed te keuren zijn. Het kooft egter by slot van rékening hier op uit, Dat ons volk althans de vryheit heeft om de heilige Schrifture ongemoejd te lezen. Maer genoeg van dezen Schrijver, uit wien wy deze dingen hebben aengetekend, om dat hy van sommigen tegen die vryheit der Geloovigen altemets word aengetrokken.

De Schrijver van het deftig Boek, genaemd *MORALE CHRESTIENNE, Christelyke Zedenleere over 't Gebed des Heere*, door den eerwaardigen Kardinael Johan Bona met roemlof goedgekeurd, schrijft in zijne II. Voorbereidende

Ver-

Verhandeling, VII. Afdeeling, II. Lidt al-
dus. 'T is waer dat men in deze laetste tijden swa-
righeid gemaakt heeft om de heilige Boeken in ge-
meine tale van elkeen zonder onderscheid te laten
lezen: om dat men zoude gemerkt hebben dat vee-
le luiden uit zucht tot nieuwigheden, dezelve door
een strafbare nieuwsgierigheid misbruikten, tot
hun eigen verderf en afval tot dwalinge. Hier-
om heeft men voornamelijk het eenvoudige volk
verplicht, vooraf de toelatinge te verkrijgen van
de Bischoppen en wettige Herders, dien het toe-
koomt t' onderscheiden wie daer toe bequaem zijn.
Maer althans, nu de party der Onkatholyken zeer
verswakt is, en de waerheden van den Gods-
dienst opgehelderd zijn, zoo laten de heilige Bis-
choppen, ziende dat hun volk in de regtzinni-
ge leere t' eenemaal bevestigd is, hen het le-
zen van die goddelijke Boeken niet alleen onbe-
schroomd toe, maer zy vermanen hen met alle
kragt daer toe aen, wel wetende hoe groote vrugt
en nuttigheit zy tot hunne bezondere stigtinge
daer uit kunnen trekken.

Z E N D B R I E F,

Aen een geleerd en eerwaerdig Priester.

Mijnheer en waerde Vriend. De korte Leerspreu-
ken van Mijnheer *** heb ik met aendagt door-
lezen. Ik verheug my altijd in de waerheit, en in den
yver der vroomen en geleerde mannen die voor haer
strijden. De zelve bemerkingsen die U. E. gemaakt heeft,
zija

zijn my terstond in 't lezen ook in den zin gevallen. Gelijk het uw genoegen en believen is, dat ik U. E. des wegens mijne gedagten mededeile: zoo weet ik wel dat die vrymoedigheid aen onzen eerwaerden en waerheidlievenden Vriend ook niet en zal mishagen.

I. BEMERKING. Het was een gewenschte zaak, dat de genen die de verbintnisse der bewuste iv. Regelwet van den Boekenlijst, rakende 't lezen der heilige Schrifture, nog voorstaen en heevig drijven, ten minste de Geloovigen vermaenden om oorlof tot dat lezen van hunne Herders of Bestiëders te verzoeken. Maer ik kan het voor geen zaak van klein belang aenzien, dat men de goede Christenen zoude belasten met een juk, 't welk hen dog niet en bind, en althans in plaets van voordeel maer nadeel en schade zoude toebrengen: gelijk niet alleen uit de verklaringe van den Bisschop van *Kassorien*, maer ook uit de getuigenissen van een meenigte van *Jesuieten*, in ons *Berigt* vermeld, ligtelijk te bevatten is. Dit ongemak zoude door het verlofvragen wel wat verzagt, maer evenwel niet weggenoomen worden.

II. BEMERKING. Vermits de redenen der gemelde Regelwet nu by ons geen plaets hebben, en zoodanige wetten niet dan op hoogdringende redenen in de Kerke kunnen goedgekeurd, nog van wijze Wetgevers gesteld worden: zoo kan men ook niet zien dat het noodig is t' onderzoeken, Wat men zoude moogen of moeten doen, *als de bewuste Regel wederom alhier zoude worden ingevoerd?* Al wat niet tot stigtinge kan dienen, is geensins te verwagten van wijze Overhoden, die hunne magt niet anders dan tot stigtinge gebruiken, volgens de gemeine spreuke: *Quod non potest sapienter, non potest sapiens*: EEN wijs man kan niet doen, het gene niet wijselijk kan gedaen worden: en die van PAULUS, welke betuigt: *Dat de Heer hem magt gegeven had tot stigtinge, en niet tot ontstigtinge.* 11. Korinth. x. 8.

III. BEMERKING. 'T is waer dat de tegenwoordige
Paus

Paus *Innocentius XII.* dien Godt begunstige, op de klagten van eenige onzer naburige Bisshoppen, wegens het lezen der H. Schrifture onder 't volk van hunne gewesten, gewag maekt van den meergemelden *iv. Regel*, namelijk als van een middel, waer door het misbruik zoude kunnen tegengegaen en gestuit worden, ingeval het in der daedt zoodanig was, dat 'er zulke tegenmiddelen nog eens mogten noodig wezen. Maer dat die Bisshoppen nu dadelijk eenige bezondere magt zouden hebben, meer dan andere Bisshoppen in de Katholijke Kerke, om deze middelen althans in 't werk te stellen, heeft gansch geen bewijs nog reden. Hebben zy verтоond aen den Stoel van Romem, dat het gevaer hunner Kerken dezelve middelen vereischte, tegen eenige gewaende, by hen inkruipende en aengroeyende, dwalingen of ketteryen, die door het lezen der H. Schrifture in de gemeine tael zouden geholpen en gestaefd worden: 't is zeker dat die klagten te Romem zoo veel ingang niet gevonden hebben, dat de H. Vader daer op zoude goedvinden iets tot beswaringe der Katholijken in de Nederlanden toe te stemmen of te besluiten. Men zoude zijne Heiligkeit on-eere aendoen, indien men dagt dat hy geloof sloeg aen een aenklinge van kettery, welke d'aenklagers zelf niet en kunnen noemen, die ook niet een cenigen mensch kunnen overtuigen daer mede besmet te zijn.

De zaak is dan zoo geleege, dat de hooggemelde Bisshoppen, door een verkeerd opgêven van eenige hunner raedsluiden, zelf de regte bevassing van den staet huns lands niet wel gemackt hebbende, ook te Romem geen regt verslag van dien staet hebben kunnen geven: dat de beschuldiging geen genoegsame grond heeft: en dat de beschuldigten goede Katholijken zijn: waer aen wy zeker weeten dat onze eerwaardige Vriend *** gansch niet en twijfelt. Dit alles is te Romem zoo verre wel bekend, dat wy met reden besluiten mogen, dat de Paus niemand op zoodanige betigtinge gemagtigd heeft, of ook zijne toestemminge gegeven

gêven heeft, om ict bezonders tegen het lezen der heilige Schriften onder het volk t' onderneemen: 't en ware de zaken in een anderen staet waren, dan zy nu waerlijk in Nederland gevonden worden.

Ik weet wel dat Mijnheer M. Steyaert, Hoogleeraer in de Godgeleerdheit, ergens zeit: *Dat die zegt om in gevoelen van de Herders en van de Kerke te verschillen, en zoo veel te liever iets t' omhelzen, hoe het nieuwer en meer bezonder is, nog beden al blijft dueren. En dat de bevinding alsnog leert, dat uit het doorgaens lezen der H. Schrifture in gemeine talen de menschen laetdunkender (Zonderling het vrouwvolk) of ongeruster en wankelbaerder in 't geloove, en allenthalven snageleerder worden.* SCIOLOS. Maer hoe die man dit goed kan maken, zal hy te zijner tijde verantwoorden. Ondertustichen houden wy voor bekend dat d' ondervinding tegen hem is, en hebben beter gevoelen van de Katholijken die 't lezen van Gods woord beyveren: die wy raden zig aen de driften van dien Schoolgeleerden niet te stoorren. Dog hier van nu genoeg. Mijne groctenis aen d' eerwaerde Maegd *** uwe zuster, die het Testament van Jesus haren Bruidegom zoo lief heeft, en al tijdt met David zingt: *D' ondeugenden hebben my sabelen verteld, maer niet gelijk uwe wet, ó Heere.* Psalm. cxviii. Ik blijf U. E. gheel in Christus toegeneegen dicnaer en vriend.

Des avonds voor Paulus Bekeeringe. M. DCC.

K E U R E.

Het is geen minder quaed, goede Catholijken, die med het lezen van Gods woord veel voordeel zouden doen, daer van af te schrikken; als het is ligtvaerdige en quaede menschen, die het tot hun nadeel zouden lezen, daer toe aen te maenen. Het was overzulk te wenschen, dat men het eerste med geen minder yver tragte te vermeyden, als het tweede. Maer dewijl men door ervaerenthyd bevind, dat eenigen omirent het eerste vry wat onbedagt en uytspoorig voortgaen; zoo zal dit BERIGT enz. tot gerustheyd van veel Godzoekende menschen kunnen dienen. Den 1. Feb. M. DCC.

J. W. G. T. V.

